

~~X. 30/15. 16~~ T. 15/6
1227

1905-06.

gim

IZVESTJA

muzejskega društva za Kranjsko.

Uredil

Anton Koblar.

Izdalo in založilo „Muzejsko društvo za Kranjsko“.

Letnik XV.

LJUBLJANA.

Natisnila J. Blasnikova tiskarna

1905.

Č 185

15-16

1905-1906

N 2710 / 1970

KAZALO.

Razprave.

Metelčica v šoli. <i>Viktor Steska</i>	1
Dva slovenska ex-jezuita (ob koncu 18. veka). <i>Dr. Fran Ilešič</i>	38
P. Gabriel Gruber. <i>Viktor Steska</i>	41
Valentin Mencinger, ljubljanski slikar (1702 do 1759). <i>Viktor Steska</i>	49
Ivan Krst. Tkalčič. <i>Janko Bartl</i>	77
Pohlinova »Bibliotheca Carnioliae« v rokopisu licejske knjižnice. <i>Dr. Ivan Prijatelj</i>	84
Iz stiškega arhiva. <i>Ivan Vrhovnik</i>	91
Preiskovanje vodâ za pitje in domačo porabo na Kranjskem. <i>Dr. E. Kramer</i>	101
»Collegium Carolinum Nobilium« v Ljubljani. <i>Viktor Steska</i>	153
Gašpar Švab. <i>Ivan Vrhovnik</i>	157
Slovenski knjižni trg pred sto leti. <i>Ivan Vrhovnik</i>	162
Nelson v Ljubljani. <i>Viktor Steska</i>	168

Mali zapiski.

Stoletnice in druge obletnice. <i>V. Steska</i>	47
Nesreca pred 100 leti v novi Štifi na Štajerskem. <i>V. Steska</i>	48
Kdaj je prišel Gruber v Ljubljano? <i>I. Vrhovnik</i>	98
Schillingovi zvonovi. <i>I. Vrhovnik</i>	99
Prešernovega spomenika stavbišče in okolica leta 1738. <i>I. Vrhovnik</i>	171
Odkod ime Kolezija? <i>I. Vrhovnik</i>	173
Majhen dopolnek Vodnikovemu životopisu. <i>I. Vrhovnik</i>	174
Pohlinova »Bibliotheca Carnioliae«. <i>Dr. Fran Ilešič</i>	174
Doslej neznan župan ljubljanski. <i>A. Askerc</i>	175
Krstna imena v ljubljanskem mestnem arhivu. <i>A. Askerc</i>	175
Abraham a Santa Clara. <i>V. Steska</i>	175

Slovstvo.

	Stran
Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem	175
Kruci na Spodnjem Štajerskem	176
Dr. Vladimir Levec: Pettaufer Studien. <i>V. Steska</i>	176
<hr/>	
Imenik članov »Muzejskega društva za Kranjsko« v letu 1905 . . .	176
Znanstvenec korporacije in društva, s katerimi je »Muzejsko društvo za Kranjsko« v zvezi in zamenjava publikacije	182

1905-06.

IZVESTJA

Muzejskega društva za Kranjsko.

Letnik XV.

1905.

Sešitek 1. in 2.

Metelčica v šoli.

Spisal Viktor Steska.

Popovič in Kopitar sta se že izrazila, da je latinica nezadostna za pisavo slovenskega jezika. Dobrovsky je pa šel korak dalje in je v svoji češki slovnici celò nekoliko spremenil češki črkopis. Teh nazorov sta se oprijela tudi slovenska slovnničarja Peter Dainko na Štajerskem in Frančišek Metelko na Kranjskem. Prvi je izdal l. 1824. »Lehrbuch der Windischen Sprache« in v njej vpeljal nekaj posebnih črk; po njem se imenuje njegov črkopis »dajnjčica«; Metelko je pa izdal svojo slovnico »Lehrgebäude der Slowenischen Sprache etc.« l. 1825. in spopolnil latinico z novimi črkami. Temu črkopisu pravimo »metelčica«.

Zoper obe pisavi se je pričel boj, a zlasti ognjevit je bil zoper metelčico, ker so se ga udeleževali skoro vsi boljši slovenski pisatelji tedanje dobe.

Metelčico so gojili in branili: Janez Zalokar, Frančišek Jelovšek, Jožef Burger, nekaj časa Blaž Potočnik in naposled Kopitar.

Nasprotnikov, ki so posegli v boj, je bilo več. Dr. Jakob Zupan (Horatius) se je oglasil l. 1831. v »Carinthii« zoper metelčico. Odgovoril mu je Jožef Burger (I. B.) v istem listu. Leta 1832. je izdal A. J. Murko novo slovensko slovnico in l. 1833. slovar, obe knjigi v bohoričici. Slomšek (Lubomir) je naznanil v »Carinthii« ta veseli pojav v slovenskem slovstvu

in pohvalil pisatelja, da je ohranil bohoričico: »Dokler možje, kakor Murko, Jarnik itd. pišejo po starem, nikari ne begajte učiteljev in ne ovirajte slovstva!« Jarnik je namreč l. 1832. izdal »Versuch eines Etymologikon's etc.« tudi v bohoričici. Na Kranjskem je pa podirala metelčico »Čbelica«, ki je od l. 1830. izhajala v bohoričici. Leta 1832. je Prešeren s »sršenom« in s sonetom »Črkarska pravda« naravnost napadel metelčico. Čeh Čelakovsky je radi tega pohvalil Prešerna v svoji oceni prvih treh zvezkov »Čbelice« v časopisu »Českeho Museum« l. 1832.

Čop je ponemčil ta spis, ga objavil v »Illyrisches Blatt« l. 1833. štev. 6—8. in pridejal svoje pristavke in popravke. Tu se je Čop odločno izrazil zoper metelčico. Njegove besede so bile bojni klic. Metelkovci so se oglasili že v štev. 10. istega lista. Na to je Čop obširno odgovoril v štev. 13, 14., 15. in 17. Spis je naslovil: »Slovenischer ABC-Krieg.« Temu spisu so Metelkovci odgovorili v dokladi k štev. 22. Tudi temu odgovoru se je uprl Čop v štev. 23. s spisom: »Slovenischer ABC-Krieg Nr. 2.« Zdaj je pa posegel v boj Kopitar, ki je ponatisnil svoje pismo na Metelka v štev. 27: »Ein Wort über den Laibacher ABC-Krieg, aus einem Briefe aus Wien an Hrn. M***.« Tudi tej razpravi je odgovoril Čop v prilogi k štev. 30: »Slovenischer ABC-Krieg Nr. 3.« Temu spisu je pridejal Prešeren: »Literarische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier.« V tej zbirki je tudi sonet: Apel in čevljar.

Tako se je končala v našem slovstvu glasovita abecedna vojska ali črkarska pravda. Marni, ki je to vojsko natančneje popisal¹⁾, sodi na kratko o tem prepiru²⁾: »Črkarska pravda ali abecedna vojska je sicer mnoge razprla, nekatere hudo ranila, nekaterim celo zgrenila njihovo delovanje na slovstvenem polju; pa je tudi mnoge vzbudila, zlasti neduhovnike, da so se marljivo pečati jeli z dotlej zanemarjeno slovenščino«.

¹⁾ Jezičnik. IX, 30—45.

²⁾ Jezičnik. X, 47.

Pa ne samo v slovstvu je vzbudila metelčica toliko šuma in hrupa, marveč tudi v šoli, kar je bilo doslej javnosti manj znano. To abecedno vojsko žele pojasniti naslednje vrstice³⁾.

C. kr. gubernij v Ljubljani sporoča 6. aprila 1833. št. 6563 konzistoriju: Naučna dvorna komisija na Dunaju vprašuje z ozirom na gubernialno poročilo z dne 21. decembra 1832., je li res:

1. da je v provinciji mržnja proti knjigam, tiskanim z novimi črkami;

2. da v več dekanijah niso pripuščene knjige, natisnjene z novimi črkami, ker dajo stari pisavi prednost ne le kmetiški ljudje, ampak tudi učitelji in duhovniki;

3. da se abecednika, ki se ga je s starimi črkami do l. 1831. vsako leto v Ljubljani razpečalo 5—6000, zdaj z novimi črkami tako malo proda;

4. da se pa dobro razpečava abecednik s starimi črkami, ki ga prodaja knjigotržec Hohn;

5. da se je prav radi tega prodalo komaj 30 izvodov male slovenske slovnice in slovenske računice (obe tiskani z novimi črkami) od novembra 1831. do novembra 1832.;

6. da je ta mržnja radi tega, ker so vse druge knjige natisnjene z latinskimi črkami;

7. da bi konzistorij v dosego edinosti rad privolil, da se knjige zopet natisnejo s starimi črkami. — Tudi gubernij naj se o tem izrazi.

Gubernij prosi odgovora na ta vprašanja do 11. maja 1833.

Kmalu nato 14. maja 1833. je gubernij zopet sporočil konzistoriju, da je naučna dvorna komisija ukazala 16. februarja:

1. Knjigovezu Hohnu naj se prepove novo izdanje evangeljske knjige in abecednika. Te njegove knjige se ne smejo dopuščati v šolah.

2. Naj se poizve, kako bi se razpečavala slovenska poštrevanka.

---

³⁾ Tvarina je posneta po listinah kn. šk. ordinarijata ljubljanskega Šolske reči. Fasc. 1. P. 2/3.

3. Naj se kmalu vpošljeta slovenski šolski knjigi, ki ji prireja profesor Metelko.

Konzistorij je na to poslednje naročilo odgovoril 4. junija: 1. Hohnu ne more prepovedati natiska, pač pa hoče zabraniti vporabo njegovih knjig po šolah. 2. Poštevanka ni potrebna, ker jo namestuje ustna vaja. 3. Od prof. Metelka prevedeno berilo za kmetiške šole se je že vposlalo, a je bilo vrnjeno, češ, da naj se še določi, kaj naj se tiska s tiskovnimi črkami in kaj s pisnimi. Druge knjige pa Metelko še ni dovršil.

Na prvo naročilo pa konzistorij ni mogel takoj odgovoriti, marveč je moral poizvedovati, kako sodijo ljudje o metelčici. Najprej je vprašal ravnatelja normalke Janeza Schlackerja (14. maja 1833.), naj se izjavi, kake izkušnje ima glede prodaje starih in novih knjig v primeri s prodajo v prejšnjih letih, ko so bile še samo knjige s starimi črkami. Dalje naj tudi naznani, koliko zaloge je še novih knjig in v kolikem času bi se razpečale. Schlacker je odgovoril 30. maja, da se more izjaviti le o abecedniku. Ta se tiska pri knjigotržcu Lichtu in pri Hohnu s starimi črkami. Abecednika se je prodalo na leto navadno 3—4000 izvodov. Od leta 1829. do julija 1832. se je prodalo novega abecednika le 3000 izvodov in poslej le 800. Knjigotržca Licht in Hohn sta pa prodala od l. 1829. do zdaj vsako leto 2—3000 starih abecednikov. Novega abecednika je le še malo v zalogi, in sicer abecednika dunajske založbe nekaj nad 2000 izvodov in bo v prihodnjem letu razpečan, nemško slovenskega abecednika 1197 izvodov (vsako leto se rabi 1500 do 2000 izvodov) in »številstva za slovenske šole« itd. 1. del pa 1690 izvodov. V poldrugem letu se je prodalo le 17 izvodov. Schlacker je temu odgovoru dodal še izpisek, kako se je prodajal abecednik od l. 1825. do 1832. Od l. 1825. do 1829. je bilo prodanih 13.000 s pečatom zaznamovanih in od l. 1829. do 1831. 6000 nezaznamovanih abecednikov s starimi črkami, torej v 5 1/2 letu 19.000. Od l. 1829. dalje se je s pečatom zaznamovalo novih abecednikov 3997; od teh je bilo pridržanih za uboge učence 999, torej se jih je prodalo okoli 3000.

Konzistorij je zahteval nadalje izjavo višjega šolskega nadzornika kanonika Frančiška Kagnusa. Ta je odgovoril 23. maja: Že prej izraženo željo, da bi se izpopolnil slovenski črkopis, so nekateri najnovejši čas poostrili celo s trditvijo, da latinica ne more izraziti vseh slovenskih glasov. To bi pa bilo resnično le tedaj, ako bi hoteli vsak glas označiti z eno samo latinsko črko, česar pa tudi drugi jeziki ne poznajo in tudi ne zahtevajo. Profesor jezikoslovja na tukajšnjem liceju, Metelko, je izdal l. 1825. slovensko slovnico, kjer je nadomestil sestavljene črke za posamezne glasove z novimi črkami. Te črke je sprejel kanonik in višji šolski nadzornik na Goriškem Stanič (Stanig) v svojo sicer z latinico natisnjeno črkovno tabelo, in sicer kot dostavek, ter je te črke pojasnil s pridejanimi latinskimi črkami. Ker pa je naučna dvorna komisija na Dunaju 22. marca 1828. dovolila rabo te tabele onim šolam primorske in ilirske pokrajine, ki bi jo hotele rabiti, se je dal tudi poslovenjeni abecednik natisniti z novimi črkami vsled gubernialnega dovoljenja 8. avgusta 1828. To je bil prvi poizkus z novimi črkami na šolskem polju. Na stavljená vprašanja pa odgovarjam: 1. Nove črke ljudje vedno bolj mrzé. 2. Nele ljudstvo tudi učitelji in duhovniki žele stare črke nazaj. 3. Knjige z novimi črkami kupujejo le tisti, ki mislijo, da jih pod kaznijo morajo kupovati. 4. Stare knjige se dobro prodajajo, vsaj Hohn se hvali s prodajo. 5. Mala slovenska slovnica in številstvo bi se bolje prodajali, ko bi bil natis izšel s starimi črkami. 6. Mržnja se tiče le črk ne pa knjig samih. 7. Dokler se slovničarji ne zedinijo, naj ostanejo stare črke, da ne bo prepira.

Ta vprašanja z odgovorom kanonika Kagnusa je poslal škof Wolf 23. marca v izjavo vsem ljubljanskim konzistorialcem. S Kagnusovim odgovorom so se popolnoma strinjali kanoniki Karol Zorn, Ignacij Muha in Lovro pl. Schluderbach.

Ostali konzistorialci se niso vjemali s Kagnusom, zato je vsak zase odgovoril konzistoriju.

Prošt dr. Luka Burger je pisal 2. junija: Znano je, da se v slovenskem jeziku ne morejo vsi glasovi izraziti z enotnimi

latinskimi črkami, zato je potrebno nekatere glasove zaznamovati s sestavljenimi črkami, samoglasnike pa z naglaski, kar se tudi godi v slovenščini, kakor v drugih slovanskih jezikih. Iz tega je nastala želja naših slovničarjev, naj se latinska abeceda pomnoži z novimi črkami tako, da odslej odpadejo sestavljene in z naglaski opremljene črke. Profesor Metelko je vpeljal v svojo slovnico 12 novih znamenj. Jezikoslovci pa se zdaj prepirajo glede potrebe, števila in oblike teh črk.

Ker so se te črke l. 1828. vpeljale v šolo, naj konzistorij teh črk ne prepove, ampak le pazi na to, da ne bo sovraštva radi njih, zakaj slovničarski boj je jeziku koristen. V ta namen naj se novemu abecedniku na koncu doda pregled stare in nove abecede in nekaj vaj. Takisto se bodo vsi lahko naučili stare in nove pisave. Jezikoslovci se bodo sčasoma že zedinili, katere črke naj bodo nove, in koliko jih je potreba. Ko bi se pa nameravalo odpraviti nove pismenke, bi se moralo zaukazati profesorju Metelku, naj popravi osnovni nauk v svoji slovnici.

Konzistorij naj torej odgovori naučni dvorni komisiji, da nove črke zato niso priljubljene, ker se ljudje še niso zedinili glede potrebe in koristi, števila in oblike novih znamenj, da pa bo konzistorij izkušal preprečiti vsak prepir.

Stolni dekan Urban Jerin se je izjavil 2. junija: Ovadba, da na Kranjskem mrze nove slovenske črke, bi morala sloneti na dokazih, ne pa samo na trditvah. A pokazalo bi se, da jih mrže le oni učitelji in duhovniki, ki se za uspešen pouk nič ne menijo, ki so jim neznana načela slovenske slovnice in jim tudi morajo neznana ostati, ker sami trdijo, da jih nočejo poznati, in ki sami priznavajo, da se niso nikdar potrudili, privaditi se novim črkam, dalje taki, ki niso nikdar imeli v rokah slovenske slovnice in tudi ne izvedo, kedaj take knjige izidejo, in taki, ki so zadovoljni z mestno jezikovno mešanico, in zato sovražijo napredek slovenskega jezika, ker bi se morali nekoliko potruditi z ukom, da bi si prilastili napredek preteklega pol veka. Na take se pač ne kaže ozirati, saj je znano, da za šolo niso nič storili, marveč jo le ovirali.

Nasprotno pa ni res, da bi bili na dobrih šolah nezadovoljni z novimi črkami, ampak so prav tam zadovoljni s to olajšavo.

Vsaka dobra stvar najde v začetku nasprotnike, tako P. Marko Pohlin s svojimi prenovami, ponesrečeni prevodi nemških šolskih knjig od l. 1770. dalje, Japljev prevod sv. pisma in čistejši Ravnikarjev jezik. Ali ni bilo tako tudi s Hieronimovo Vulgato? Toda mržnja proti novi pisavi je pogostoma le pretveza. Poznam duhovnike, ki pred svojim dekanom skrivajo svoje zanimanje za napredek, ker se ga bojé, in dekane, ki duhovnikom očitajo, če se zanimajo za izobrazbo v materinščini, ali če kupujejo knjige z novo abecedo.

Če pa so okraji, in sicer cele dekanije, ki ne dopuščajo knjig z novimi črkami, kar pa meni ni znano, gotovo to niso tisti okraji, ki vestno izpolnjujejo višje naredbe. Ti bi morali višji oblasti svoje misli pojasniti, ne pa se upirati njenim ukazom. Ko bi se ljudstvo res tako upiralo novim črkam, bi se ne prodalo toliko molitvenikov, kolikor se jih prodaja, ko so kupavci vendarle tisti ljudje, ki se še niso učili teh črk po šolah.

Da bi starši svojih otrok radi črk ne pošiljali v šolo, ni meni nič znanega. Vzroki so pač drugi.

Upravo zaloge šolskih knjig so visoke oblasti meni poročile prav v tistih letih, ko se je vpeljala nova pisava. Radi tega se čudim, da je mogel ovadnik visoke oblasti tako nalagati. Pravi namreč, da se je abecednika samo v Ljubljani prodalo 5—6000. Res pa je, da se za Ljubljano ni prodalo niti 10 izvodov med l. 1826.—1831. na leto, ker ta samo slovenska knjiga ni mestnim šolam namenjena. Pa tudi za vso deželo se jih ni toliko prodalo. V šestih letih se jih je natisnilo in prodalo 14.000 slovenskih in 12 000 nemško-slovenskih. Novih abecednikov se je prodalo v poldrugem letu 6000 izvodov. Iz tega sledi, da se je prodalo starih abecednikov za kranjske, primorske in koroške slovenske šole po 2—3000 na leto, novih pa 4000 na leto. Če se jih pa zadnji čas manj prodaja, moram pripomniti, da se prodajajo zdaj v Ljubljani le za ljubljansko

okrožje, ker imajo posamezna okrožja svoje zaloge, na pr. postojinsko, novomeško, celovško, beljaško, goriško in tržaško. V ljubljanskem okrožju še vedno rajši rabijo starejše izvode novih knjig, kakor pa od šolske zaloge dunajske, ker je papir boljši in ker ni toliko napak v njih.

Iz tega sledi drznost trditve višjega šolskega nadzornika, da le tisti nove knjige kupujejo, ki mislijo, da jih morajo, torej iz strahu pred kaznijo.

Hohnovi ponatiski starih abecednikov se pravzaprav po šolah še rabiti ne smejo, ker je cesar ukazal rabiti Marchnerjevo knjigo. Ko bi pa res nove črke zakrivile propad slovenskih šol, tedaj bi morala šola tam najbolj cvesti, kjer rabijo stare knjige. Ali pa ne uči izkušnja nasprotno?

Tudi višji šolski nadzornik prizna, da slaba prodaja male slovenske slovnice ni odvisna od novih črk. Vzroki so torej drugi. Slovenski šolski evangeliji in male povesti za mestne in celo za kmetiške šole se slabo razpečavajo poleg malega katekizma. In vendar so ti po stari, pomanjkljivi metodi tiskani.

Ni res, da bi se vse druge knjige tiskale s starim črkopisom; da se jih pa večina tiska s staro pisavo, provzročuje to, ker so nabožne knjige namenjene onim, ki so se v mladosti učili prejšnje pisave in se težko privadijo novi.

Res je, da so prej pisali in brali brez teh novih črk. Jasno pa je, da je vpeljava novih črk napredek, da je olajšava in primerna zdravi metodiki.

V Čopov boj proti Kopitarju in Metelku se konzistorij ne bo spuščal. Nova pisava sicer ni dosegla vrhunca popolnosti, pač pa se ne sme vrniti k nemetodičnemu prejšnjemu pouku.

Žal mi je, da sem v tej točki nasprotnik višjemu šolskemu nadzorniku. Tudi ne mislim, da je v novi pisavi vse dobro. Stvar potrebuje razvoja. Toda metodično je gotovo napredek.

Glede Čopove izjave proti metelčici pa prilagam odgovor nekega menda kmetiškega župnika, ki je, kakor se mi dozdeva, zmagovito in popolnoma ovrgel nasprotnikove misli in dokaze.

Kanonik Matej Petermann je odgovoril 4. junija 1833 :
1. Že naprej se je vedelo, da ne bodo nove črke ugajale vsem, ker so ljudje že vajeni starih in se ne bodo potrudili, da bi se privadili še novim. 2. Mnogi se za novo pisavo ne menijo : mlajši ljudje pa beró novo pisavo in potrjujejo veljavo nove abecede. Nisem čul, da bi se v kaki dekaniji ne dopuščale nove knjige. Ad 3., 4., 5 se ne morem izreči, ker so mi razmere premalo znane.

Ad 6. Kar je tu rečeno, je vse napačno. Z novimi črkami so doslej tiskali: Mali in Veliki katekizem, 12 knjig Tomaža Kempčana, Premišljevanje Kristusovega trpljenja, Molitvenik Jan. Zalokarja, Pesmi Blaža Potočnika, Šmidovih mladinskih spisov tri zvezke, ki jih je prevel Jos. Burger.

Ad 7. Nepristranski starejši duhovniki, ki se resno ukvarjajo s šolskim poukom, poznajo prednosti nove pisave, mladi duhovniki pa, ki so se učili po Metelkovi slovnici, beró in pišejo spretno novo pisavo. Konzistorij mora torej, kolikor je od njega odvisno, obstoječo pisavo ohraniti in pospeševati. V nasprotnem slučaju bi le napravil zmedo, ki bi imela žalostne posledice za šolski pouk.

Kanonik Jurij Zupan (Supan) je odgovoril 5. junija :

Preden se podpisani glede vprašanj izjavi, želi pojasniti razliko nove in stare pisave. Obe pisavi rabita latinsko abecedo, a s to razliko, da je treba v slovenščini privzeti nekoliko znamenj za one glasove, za katere latinščina nima črk. Razlika je a) v zaznamovanju šumevcev, ki se izražajo v stari pisavi z dvojnimi črkami, v novi pa po cirilici z eno samo črko, in sicer zato, ker sestavljene črke otežujejo branje zlasti tedaj, če se mora vsaka črka posebej izgovoriti na pr. *f*-hod, *is*-hajati ; b) v zaznamovanju sikavcev ; v stari pisavi imamo dve znamenji *f* in *s*, za nemški *ʒ* pa *z*. Dvojni latinski *f* in *s* pa zaznamuje v latinščini vedno le isti glas, zato se je za ostri latinski *s* vzelo isto znamenje *s*, za nemški *ʒ* in za mehki *z* pa drugo znamenje, ker nemški *z* pomeni v raznih jezikih tudi mehki *s* ; c) dalje se je uvedlo posebno znamenje za topljeni *l* in *n* in

za močni *h*; *d*) razlika je tudi v tem, da so vpeljani posebni znaki za tri samoglasnike, in sicer za polglasnik, za visoki *e* in široki *o*. Stara pisava piše v teh primerih *e* ali *o*, *i* ali *u* na pr. ne loči *je* (ist) od *je* (išt). Pomaga si sicer z naglaskom, a bravec ne ve, jeli to naglasek ali glasovno znamenje. Naposled rabi nova pisava za nemški *schtsch* eno znamenje.

Nova pisava je torej pomnožila abecedo latinsko s tremi črkami za samoglasnike in z deveterimi znamenji za soglasnike. Pod *c*) imenovana znamenja pa niso nova.

Vsled te pomnožitve mora vsakdo, tudi kdor ni Slovenec, prav brati slovenščino, kar prej ni bilo mogoče. V tem oziru ima torej odločno prednost nova pisava. Glede vprašanj:

1. Izboljšanje slovenske pisave je izšlo od nekaterih mislečih in za povzdigo svojih rojakov delavnih mož. Marsikdo je spoznal napredek in se oklenil nove pisave. Segla je v knjige, in celo v šolske knjige. Radi novih črk so ji pa vendar nekateri protivni. Drugi so se je navadili in jo lahko bero, če jim le sploh dotična knjiga ugaja. Z novim črkopisom natisnjene nabožne knjige že bero po vsi deželi. Ker so se tudi nekatere šolske knjige v tem črkopisu natisnile, se otroci nauče te pisave, pa tudi stare, ker so druge knjige natisnjene še v starem črkopisu. Nikoli nisem čul, da bi se ljudstvo upiralo novemu črkopisu.

2. Tudi nisem slišal, da bi v kaki celi dekaniji ne bili sprejeli novih knjig. Kmetiško ljudstvo pa pri tem sploh ni imelo nič opraviti. Da se nekateri upirajo, je vzrok, ker je večina nabožnih knjig natisnjenih v stari pisavi, dalje ker ljudje potrebe in koristi ne uvidevajo in ker so slepo vdani staremu črkopisu. Podpisanemu je le malo takih šol znanih, pa še te niso dosti prida. Ni mu znano, da bi večina duhovnikov in učiteljev želela odpravo te pisave. Želeti pa je, da bi se učiteljski v šoli učili novih črk, kar se doslej še ni zgodilo.

Ad 3 in 4. Koliko se novih katekizmov proda ali starih pri Hohnu, podpisanemu ni znano. Umevno pa je, da se ene izdaje ne more prodati toliko, kolikor prej, ker sta zdaj dve izdaji dovoljeni v šoli. Prva izdaja novega abecednika je že

razprodana in tudi druga se že nagiblje h koncu. Gotovo pa je, da se bo novi abecednik še bolj prikupil, če se mu doda na koncu nova abeceda poleg stare in berilo v dveh predelkih o isti tvarini, toda z obema črkopisoma. Tako se bodo otroci poleg nove igraje naučili še stare pisave. To bo pa tudi navod za one, ki so vajeni starih črk, da se bodo lahko navadili nove. Znano je podpisane mu, da mnogo duhovnikov, in sicer za pouk najbolj vnetih, posebno ljubi novo pisavo. O kaki kazni, ki bi jo bil kdo zapretil onim, ki novega abecednika ne rabijo, ni podpisane mu nič znano.

Ad 5. Računico tudi v nemških šolah malo rabijo, ker se računstvo najlažje uči na tabli.

Če se male slovenske slovnice malo razpeča, je le dokaz, da je ne poučujejo. Vzroka torej ne smemo iskati v črkah, ampak v zanemarjeni dolžnosti. Če se učitelji ne uče slovnice, je tudi ne bodo mogli rabiti in je tudi ne bodo kupovali, naj si bo tiskana z novimi ali starimi črkami.

Ad 6. Ovadba, da se vse druge knjige tiskajo v stari pisavi, je neresnična, ker se je že več tisoč izvodov novih knjig razširilo med ljudstvom, in zadnje delce v novi pisavi je prav preteklo zimo izšlo iz tiskarne. Nabožne knjige s starim črkopisom se pa nahajajo še vedno pri založnikih, in tudi šolska zaloga ima še za več let »Zgodeb«, Evangelijev in molitvenikov.

Ad 7. Ni mi znano, da bi se v konzistoriju čulo o kakem prepiru med kupovavci novih in starih knjig, ali da bi namerjal konzistorij šolske knjige premeniti. Mislim pa, naj bi ostalo pri sedanjem ukrepu. Nova pisava naj ostane, le pri abecedniku naj se doda prej pojasnjeni dostavek. Če je višji šolski nadzornik dodal prilogo »Slovenischer ABC-Krieg«, naj se tudi odgovor na ta spis predloži visokim oblastim.

Jakob Praprotnik, notar kn. šk. pisarne, je spisal svojo izjavo 3. junija:

Ad 1. Ne more se tajiti, da je še velik del naše dežele nasproten pomnoženi abecedi; res pa je tudi, da ima zlasti med mlajšo duhovščino in med vnetimi učitelji mnogo pristašev.

Mlajši duhovniki pišejo z novo abecedo svoje pridige, krščanske nauke in sploh vse svoje slovenske spise, in tedaj vendar niso nasprotniki novi pisavi. Kratko, v deželi imamo dve stranki, prva napada novi črkopis, druga ga zagovarja.

Ad 2. Neznano mi je, če je v naši škofiji kaka dekanija, ki bi ne dovolila novih knjig. Pri konzistoriju ni bilo nikoli govora o tem. Gosp. šolski referent naj bi te dekanije naštel. Znano mi je pa, da nasprotujejo novi pisavi nekateri starejši duhovniki in tudi dekani, in med njimi nekateri, ki ne znajo ne po starem ne po novem pisati, in se torej protivijo novosti, ko še nje vrednosti ne poznajo. Ljudstvo se ravna po svojih dušnih pastirjih. Če so ti za novo pisavo vneti, se tudi ljudstvo ne ustavlja, kjer se pa nove knjige kot škodljive popisujejo, ni čuda, če se ljudstvo zanje ne ogreva. Če pa kateri dekani niso dopustili novih abecednikov, in se tako uprli višji naredbi, se to pač ne more odobravati, ker niso upravičeni, da bi se ustavili poizkusni vpeljavi od gubernija potrjene knjige.

Ad 3., 4., 5. Radi pomanjkanja zanesljivih podatkov ne morem izreči svojega mnenja.

Ad 6. Poročilo, da so vse druge natisnjene knjige izšle v starem črkopisu, je napačno. Novih nabožnih knjig je že nad 9000 izvodov med ljudstvom.

Ad 7. Ni mi znano, da bi bil konzistorij izrazil nevoljo glede prepira med odjemavci starih in novih knjig.

Po mojem mnenju ne bodo ljudske šole na Kranjskem nič bolje uspevale, če se knjige zopet natisnejo v stari pisavi, pa tudi ne bodo nazadovale, če ostane nova pisava. V tem oziru ne polagam nikake važnosti na pisavo, ker ne morem nobeni izreči svojega popolnega priznanja, stari ne, ker je pomanjkljiva, novi ne, ker nekatere črke res niso ukusne.

Prospeh šole pa zahteva, naj se kmalu odloči, kateri črkopis naj se rabi. Nikakor pa se ne more dopustiti, da bi šolska zaloga tiskala knjige z novim črkopisom, zasebni spekulanti pa s starih.

Če ostane pomnoženi črkopis v rabi po ljudskih šolah, kar pa dvomim, naj se v abecednik sprejme tudi stari črkopis z vajami, s črkami in z berilom.

Taka je bila torej sodba konzistorialcev o metelčici. Konzistorij pa še ni hotel razsoditi pravde, temveč je naročil 10. junija okrajnim šolskim nadzornikom (dekanom), naj se vsaj v dveh tednih izjavijo, jeli z novimi črkami pomnoženo abecedo smatrajo za potrebno ali nepotrebno, in kake izkušnje imajo glede nove pisave od l. 1829. dalje glede sebe, učiteljev, duhovnikov, mladine in ljudstva.

Andrej Albrecht, prošt v Novem mestu, je odgovoril 27. junija 1833: Da sem za čisto latinsko pisavo, se razvidi že iz mojih izdanih knjig in iz korekture onih knjig, ki sem jim oskrbel izdanje. Pa tudi duhovniki novomeške dekanije so za latinski črkopis, ker ljudstvo knjig z metelčico niti za dar neče sprejeti. V naši dekaniji ni trivijalnih šol, da bi se slovenski poučevalo. Duhovniki, ki zasebno poučujejo, rabijo staro latinsko pisavo.

Andrej Ahačič, dekan v Šmariji (3. julija), je prepričan, da je izpopolnjenje latinske abecede za slovenski jezik nepotrebno in škodljivo.

Nepotrebno, ker so vsi Slovani do leta 1829. z latinico izhajali, in niso z novimi oblikami pačili latinice, saj so bili prepričani, da se da vsak glas z latinico izraziti, če se nekatere črke podvoje ali opremijo z naglaski.

Škodljiva pa je ta prenova, ker so se vse knjige slovenske do l. 1829. tiskale v latinici in so jih ljudje radi brali, malo novih je pa provzročilo le upor in posmeh ter ni slovenščini nič koristilo, marveč jo le oviralo, ker se zdaj Slovenci več ne vjemajo z drugimi Slovani.

Iz tega vzroka ni hotel podpisani prigovarjati nobenemu učitelju v svojem okraju, da bi moral poučevati novi črkopis, ker se otroci z večjim pridom uče po stari pisavi slovenski pisati in brati. Zato želim, naj ostane stari črkopis.

Mihael Mušič, dekan v Trebnjem, piše 1. julija: Podpisani méni, naj se ohrani stari črkopis, ker ga k tej sodbi nagiblje izkušnja glede duhovnikov, učiteljev, učencev in ljudstva. Izkušnja glede novega črkopisa, ki je v tukajšnji trivijalki vpeljan od l. 1829., uči, da napravlja novi z 12 znamenji pomnoženi črkopis več težav kakor stari, in so mu stari ljudje nasprotni, ker se ga niso učili. V starem črkopisu se je mnogo lepih knjig natisnilo, ki jih ne bodo znali brati tisti, ki se uče novega, novih knjig pa stari ljudje ne bodo razumeli.

Martin Kepić, dekan v Šmartnem pri Litiji, piše 4. julija: Glede svoje osebe mi je enako, katera pisava naj se ohrani, ker se obeh lahko poslužujem. Glede učiteljev, učencev in ljudstva pa moram priznati, da dvojni črkopis branje otežuje in ovira, ker se v šoli uče novega, največ dobrih knjig je pa natisnjenih s starim črkopisom. Goreči zagovorniki nove pisave sicer trdijo, da ni mnogo razlike med obema, toda pomislijo naj, da na kmetih zadostuje, če znajo ljudje v enem črkopisu čitati. Čemu jim branje oteževati?

Edinost je potrebna. Če se torej oziramo na množico knjig s staro pisavo in na ljudi, ki so je večči, naj se ohrani po šolah stara pisava.

Valentin Prešeren, dekan v Ribnici, piše 21. junija: Dokler se pripravajo jezikoslovci glede črk, je jasno, da se še niso nove črke udomačile po Kranjskem, tem manj pa pri sosednjih slovenskih Korošcih in Štajercih, ki so že tudi izumeli nove črke in zmedo le povečali. Dokler se pripravajo stranki ne zedinita in v splošno korist ne združita ter s sosednjimi Hrvati in Slovenci ne dogovorita, naj ostanejo stare črke. Kdo bi mogel natisk črkopisa nasvetovati, ki je predmet takim bojem?

Podpisani se je osebno prepričal, da ljudje pri naročanju kake knjige povdarjajo, naj se jim oskrbe knjige s starim črkopisom, ker novega niso vajeni. Mladina se bo sicer privadila novi pisavi, a želeti je vendar, da bi vsi Slovenci mogli brati in razumeti vsako slovensko knjigo, kar je mogoče le, če se uvede edinost v črkopisu.

Anton Strohen, dekan v Leskovcu, je odgovoril 24. junija: Pomnožitev latinice je bila nepotrebna, ker je slovenska pisava pred njenim rojstvom prav dobro uspevala in napredovala in se tudi po vpeljavi novih črk ohranila. Tudi se je mladina kaj lahko naučila dobro čitati in pisati. Kdo bi torej mogel trditi potrebo novega črkopisa? Le tisti, ki bi mogel dokazati, da je doslej oviralo pouk v slovenščini pomanjkanje potrebnih znakov. Toda novi znaki so docela nepotrebni.

Izkušnja v šoli in v dušnem pastirstvu uči, da je ljudstvo proti novi pisavi, izvzajem le mlajše duhovnike, ki so za vse novo navdušeni. Nove črke napravljajo le zmedo. Vsi otroci ne morejo v šolo, zato se uče brati drug od drugega. Kako težko je poučevati, če otroci nimajo enakih abecednikov, ampak eni nove, drugi stare. Nove črke naj se torej popolnoma odpravijo in splošno zopet vpelje latinica.

Ignacij Božič, dekan na Vrhniki, piše 21. junija: Prej je bil čas, da bi se bili zedinili glede vpeljave novotarije, ki se tiče tudi države in cerkve, preden je prišlo do tako ostrega boja. In sedaj so pričeli na deželi že nekateri celo cerkvene matice s to pisavo kaziti. Koliko zmed bo ta zloraba napravila!

Sploh je hotela ta iznajdba bolj šum vzbuditi, kakor pa koristiti domovini in še manj duhovščini. Tudi otroci se ne bodo nič prej naučili brati in pisati. Kako težko jim je dopovedati, kaj so polglasniki in jotovani soglasniki. S tem se bomo le oddaljevali od svojih sosedov.

Tudi oblika novih črk otežuje branje. Oko trpi in pisava je spačena. Nikdar se ne bo mogla udomačiti. O da bi je l. 1834. nič več ne bilo!

Jakob Čadež, dekan v Idriji, piše 28. junija: Stara pisava naj se ohrani:

1. Saj se z njo lahko vsak glas izrazi. Čemu torej nova pisava?
2. Nova pisava jemlje ljudstvu veselje do čitanja, ker se je že navadilo stare pisave. Koliko ljudij odloži knjigo, ker

najdejo v nji novi črkopis! Navadni ljudje prosijo, naj se jim da knjiga s staro pisavo.

3. Prišlo bo do tega, da mlajši ljudje starejših knjig ne bodo znali brati, kar bi bilo gotovo obžalovati.

Karol Žerovec, dekan v Starem Trgu pri Ložu, piše 20. junija :

1. Šolska mladina, ki se je naučila nove knjige brati, ne zna čitati starih, in tudi ne umljivo izgovarjati besed.

2. Ker pa šolski pouk brez ponavljanja doma nič ne izda, in sorodniki doma ne umejo nove pisave, ne morejo otrokom pomagati. Od tod neka nevolja starejših ljudi do nove pisave.

3. Doma ljudje otroke in njih napredek napačno sodijo. Dajó jim stare knjige brati, in ker jih otroci ne beró prav in gladko, se jezé, da se nič ne uče, in jim preté, da bodo ostali doma.

4. Zmeda je tudi s pisanjem. Stari ne znajo brati spisov mlajših in narobe. Pri oddaljenih osebah se napravljajo s tem težkoče in disharmonija.

5. Od nove pisave naj se ohrani le znamenje za polglasnik.

6. Vse drugo dela le zmedo, ker večji del ilirskega ljudstva pač ne bo pričel iznova šole obiskavati radi nove pisave.

Josip Jurčič, župnik v Slavini, piše 20. junija :

Vse knjige naj se tiskajo v stari pisavi.

1. Otroci se morajo itak naučiti čitati staro pisavo, da se bodo mogli v vseh razmerah izraziti in čitati tudi druge koristne slovanske knjige.

2. Večina duhovnikov piše s staro pisavo in bere rajši stare knjige.

3. Ljudstvo želi le stare knjige. Nekemu duhovniku mojega okraja, so ljudje vrnili katekizme z novo pisavo, čeprav jih je daroval, in so ga prosili, naj jim da katekizme s staro pisavo.

4. Tudi bere ljudstvo prav rado druge slovenske knjige, ki so natisnjene v Celovcu, v Celju, po vsej Hrvatski in Dalmaciji.

5. Ker učeni Kranjci mnogo koristnih knjig spišejo, je škoda, da bodo te knjige omejene le na Kranjsko in jih sosedi ne bodo razumeli.

6. Ljubezen do bližnjega zahteva tudi, da bi se slovenski rodovi, na pr. Štajerci, Korošci, Hrvatje in Dalmatinci, ki si niso prav naklonjeni, v ljubezni združili, ne pa še bolj razcepili radi abecede.

Frančišek Stekar, dekan v Vipavi, piše 21. junija: Z ozirom na to, da je nova abeceda v tem kraju tako malo prijateljev pridobila in ni opaziti ne nasprotnikov te pisave in ne pisave same; oziraje se na to, da je trud z novo pisavo izgubljen, ker otroci, ko izstopijo iz šole, ne bero več knjig z novo pisavo, saj se skoro vse tiskajo še s staro, — zato ni nova pisava koristna versko-nravni vzgoji, ampak jo le ovira; dalje, ker je dovolj dokazano, da stara pisava zadostuje za znanstveno izobrazbo našega jezika in ne provzročuje večjih težav, je podpisani za staro pisavo.

Andrej Marceglia, dekan v Trnovem pri Ilirski Bistrici, se izjavlja 12. julija: Novi abecednik se rabi v tukajšnji dekaniji šele od l. 1832., zato se o izkušnji še ne more govoriti. Sam pa mislim, da bo nova abeceda več težav napravljala, kakor se vidi na prvi pogled. Torej naj se ohrani stari črkopis, saj se da v njem vse povedati in spisati. Če hoče reforma slovenskega jezika in slovenske pismenosti doseči, da se zedinijo razrečja in približajo čisto slovenskemu jeziku, mora ta reforma iziti iz šole. V ta namen pa bi morali vse ljudi v šolo poslati, stare in mlade. In to ljudstvo bi moralo toliko časa vztrajati, da bi stari pozabili kranjski jezik in se naučili novega. Ali naj pa šolski otroci, ki tvorijo 1% vseh prebivaycev v naši dekaniji, na druge toliko vplivajo? Ali ne bo množica premagala tega številca? Ali se ne bodo šolski otroci, ko zapuste šolo, približali v govoru in v pisavi večini ljudstva, ali ne bodo pozabili nove kranjščine?

S tem hoče podpisani dokazati, da nova abeceda ne bo nikdar splošno prevladala.

Kanonik Karel Zorn se je izjavil kot dekan ljubljanskega okraja 27. junija: Novega črkopisa že v začetku nisem rad videl in sem ga smatral nepotrebnega, ker nam reformatorji niso nič koristili, pač pa škodovali. Ali naj s tem kaj pridobimo v omiki in slovstvu? Ali naj kmetiško ljudstvo v tej pisavi dopisuje in posluje? Malo število slovenskih farnih šol ima namen ljudstvo versko izobraziti, in je to dosegalo s starim črkopisom; tudi imamo z njim natisnjenih dovolj nabožnih knjig, s katerimi je ljudstvo zadovoljno. Škodoval je novi črkopis, ker bi se morali starejši ljudje šele zopet učiti, za kar pa nimajo niti veselja niti časa; mladina pa bi se morala učiti stare pisave, da bi mogla brati starejše knjige. Čemu ta zmeda?

Z novo pisavo bi se oddaljili od drugih Slovencev. Čemu ta razdor? Preveč bi bilo misliti, da se bodo Korošci in Štajerci učili novega črkopisa. Nove knjige bi se ne razpečavale na Koroškem in Štajerskem, stare pa zopet le na Koroškem in Štajerskem. Kolika izguba za založnike!

Le res potrebno novost radi sprejemamo, a za to izpremembo ne govori izkušnja. V moji dekaniji so vsi dušni pastirji zoper novo abecedo, celo mlajši in taki, ki so bili v začetku za njo, ker so se obče vaje z ljudstvom prepričali, da ni dobra. Duhovniki na deželi želé izrečno starih knjig. V moji dekaniji je le ena farna šola, na Igu. Učitelj je goreče učil novo abecedo, pa se je prepričal, da je težje delo, kakor stara abeceda.

Da je ljudstvo proti novi pisavi, lahko dokažejo prodajavci knjig.

Nova pisava naj se torej prepove v šolah, kakor je sekovski ordinariat prepovedal dajščico.

Avguštin Sluga, dekan v Kranju, piše 2. julija: Kar se tiče slovstva, je Čop dovolj dokazal, naj bi se približali drugim Slovanom, ne pa odtuževali.

Podpisani je bil pred 46. leti župnik v Kostanjevici in sosed zedinjenega grškega župnika Tomiča. Takrat je izšel prevod slovenskega sv. pisma. Tomič je dejal, da je prevod za Hrvate dober, samo naglas mora biti hrvatski in končni /

se mora izgovarjati pri glagolih. Vsa Hrvatska je sprejela naše sv. pismo. Pred dvema letoma so bili Gradiščani tu. Stotnik Črničič je kupil za svojo družino nabožne knjige in jih poslal v Gradiško. Kako bi mogel kaj takega zdaj storiti pri novih črkah.

Hrvatsko in slovensko ljudstvo je številnejše kakor kranjsko, čemu bi torej imeli Kranjci svoj črkopis? Tiskarji pa imajo škodo, ker ne morejo razpečati novih knjig, zakaj ljudje zahtevajo le stare knjige.

Če se obdržé nove črke, kaj naj se zgodi s starimi knjigami, ko jih nihče ne bo znal brati? In koliko nabožnih knjig je že izšlo! Sv. pismo, življenje svetnikov, izvrstni veliki katekizem, molitveniki Friderika Barage, Posnemanje D. Marije, Obiskovanje presv. R. T. itd. Vsakih teh bukev je podpisani že izdal po sto izvodov v kranjski fari. Vse te bi bile nerabne!

Seveda pravijo, da se lahko bere tudi novi črkopis, toda čemu dvojni trud?

V kranjski dekaniji bero mnogi slovenske knjige in ne pošiljajo otrok v šolo, ampak jih doma uče, ker se v šoli otroci poučujejo v novih črkah in ne morejo potem z drugimi doma knjig čitati. Na prošnjo vernikov morajo duhovniki stare abecednike kupovati. Nedeljske šole bodo ponehale, če se ohranijo nove črke. Vsi dušni pastirji so z veseljem učili brati ob nedeljah, lokalisti pa po zimi dvakrat ali trikrat na teden. Mnogo se jih je naučilo takisto čitati; trivialke so pa imele manj učencev.

Če se hoče slovensko branje v splošno korist razširiti, naj se sprejme stara pisava in izda dober besednjak. Na trivialkah naj se pa vpelje zopet nemščina, ki bo mnogo koristila in odzela strah pred vojaškim življenjem.

Blaž Blaznik, okrajni šolski nadzornik in župnik v Naklem, piše 28. junija: Mlajša duhovščina brani novi črkopis, ker ima res to prednost, da se da z njim lažje doseči ljudska izreka. Seveda je ta prednost samo za tiste, ki že dobro bero slovenske ali druge knjige. Za otroka je pa gotovo težje zapomniti si 32 črk kakor pa 24. Isto velja o pisanju. Začetnikom je gotovo

težje ločiti kratke in dolge samoglasnike, kakor pa pisati za oboje *e* ali *o*. Kot začetnike pa si moramo misliti vse, ki se le na slovenščino omejujejo. Tudi *lj* in *nj* se hitreje in lažje pišeta kakor novo znamenje, ki ga kratkovidni sploh prav lahko ne ločijo. Kdor že zna gladko brati in pisati, bo lahko s staro pisavo pravilno pisal in bral in se akomodiral raznim pokrajinskim govoricam.

Ker Latinci vedno enak *e* in *o* pišejo, se rajši po njih ravnajmo, kakor po Grkih, da ne zabredemo kot njihovi posnemavci v razkol, to je, da ne bo med Kranjci in Slovenci stene, ampak da bodo naše knjige vsem umljive, in njihove tudi nam. Upati pač ni, da bi se poprijeli drugi Slovani novega črkopisa. In vendar bi bila novotarija le v tem slučaju koristna! Isti vzroki, ki zadržujejo Francoze, da ne pišejo, kakor govore, naj tudi Kranjce branijo novotarij. Tudi mi imamo znamenite knjige v stari pisavi na pr. sv. pismo, ki bi ga potem ne brali, ali pa bi se morali šele učiti brati. Vsaka novotarija je ljudstvu odurna. Po šolski tabeli za l. 1831. se je znižalo število šolarjev, in sicer po mnenju župnikov vsled nove pisave.

Andrej Jeras, dekan v Moravčah, piše 24. junija: Novo abecedo smatram ne samo nepotrebno, ampak tudi neprimerno:

1. Od nekdanj je zadostovala latinica in so se je otroci navadili čitati, čeprav ima kak glas podvojeno črko.

2. Vsem tujcem, ki rabijo latinico, se z novo pisavo obtežuje učenje slovenskega jezika.

3. Cesar naj nam da pravico, da bomo rabili izključno le toliko vekov rabljeni stari črkopis. Kdo je pooblastil dva slovničarja ali tri, da nam vsiljujejo nov črkopis. Ali so naši zastopniki?

4. Če se vpelje nova pisava, bo učenje branja na kmetih popolnoma jenjalo. Znano je, da se je na kmetih komaj deseti del beročih brati naučil v trivialkah. Kmetiški ljudje se sami medsebojno uče. Ko bi zmanjkalo abecednikov, bi jenjal ta uk v veliko versko škodo.

Ko bi ne bil prepričan o verski vnemi mož, ki so vpeljali novi črkopis, bi jih imel za sovražnike prospeha slovenskega branja med ljudstvom, za sovražnike ljudske izomike in za sovražnike sv. vere.

Proč s to novotarijo, ki ne namerava nič blagega in dobrega, ki vzbuja nevoljo duhovnikov in razburja ljudstvo, ki je škodljiva ljudski izobrazbi in veri, in ki napravlja naše knjige odurne Goričanom, Koroščem, Štajercem, Hrvatom, Moravanom, Čehom in drugim sorodnim jezikom. Delajmo rajši s temi slovanskimi rodovi skupno za izomiko in izoliko našega jezika!

Prave izreke se v vseh jezikih bolj občevaje učimo kakor po slovnici.

Janez Prelesnik, dekan v Kamniku, piše 14. julija: Leta 1829. izdane šolske knjige z novo abecedo smo takoj vpeljali v tej dekaniji, a ne z zaželenim uspehom.

Učiteljem so nove črke prava nadloga. Če je težava otroke 24 črk naučiti, koliko večja šele jim 32 črk vtepsi v glavo! Starši, ki znajo brati, otrokom doma ne morejo pomagati, in jih rajši ne puste v šolo. Odtod je obisk šole od l. 1829. vedno slabši. Podpisani se izjavlja z vso dekanijsko duhovščino za stari črkopis.

Leopold Janežič, dekan v Loki, piše 16. julija: Podpisani je menil, da bi bilo odveč, ko bi se tudi on izjavil glede črkopisa, ker je prepričan, da se bodo skoro vsi šolski nadzorniki oglasili zoper novo abecedo, in bi bilo nevhvaležno delo boriti se proti toku. Ker pa je dobil vnovič poziv, se odkritosrčno izjavlja:

Moje mnenje in prepričanje govori za novo pisavo, čeprav ne odobravam vseskozi oblik posameznih črk in njih vporabe v pisavi; ta pomanjkljivost potrebuje zboljšanja in določnosti. Ta pomanjkljivost in nepopolnost pa ne jemlje prednosti novi abecedi. Zato naj se nova pisava še nadalje ohrani v šolah. Z vpeljavo teh črk se je postavil temelj boljšemu slovenskemu pravopisu, da bomo polagoma dalje zidali in kaj boljšega do-

segli, kar bi s starim črkopisom nikdar ne mogli. To pa je tako važno, da vse drugo pobije. Tudi vsak nepristranski Slovan, ki bi se učil slovenskega jezika, bi moral na prvi pogled odobriti prednost novega črkopisa pred starim, ker je branje in pisanje mnogo lažje, hitrejše in pravilnejše v novi pisavi.

Isto potrjujejo izkušnje in opazovanje v vseh tistih farah in na tistih krajih, kjer se je novi črkopis previdno, ne s silo, vpeljal in s pridnostjo in vztrajnostjo gojil.

Po takih krajih so polagoma izginili predsodki, zmote in napačna mnenja, ki so se jih ljudje naužili od tistih, ki označujejo le nemir in spor. Tu so kmalu spoznali, da je novi črkopis lažji, in so se naučili bolje brati, kakor poprej. Da, tu govori istina in ne samo razmišljanje!

Podpisani je to opazil že l. 1829. Povsod, kjer so tako ravnali, so se prepričali enako, na pr. na Bledu, na deški in dekliški šoli v Loki, na trivialki v Selcih, v Železnikih in Poljanah.

Seveda, kjer so duhovniki prezložni in brezdelni, učitelji nevedni ali leni, in celo šolski nadzorniki javni nasprotniki znanstvene reforme, tam ni mogla prodreti in uspevati nova pisava. Toda kriva ni bila stvar sama — reforma, ampak ljudje. V tem slučaju pa isti šolski predstojniki niso merodajni sodniki, kakor tudi ne ljudstvo sploh, da bi razsojevali, naj se li pusti še nadalje novi črkopis v kmetiških šolah na Kranjskem ali ne.

Janez Strel, dekan v Gorjah, piše 13. julija: Ker sem mislil, da je sklenil konzistorij nove črke zavreči, in so se večinoma v tem smislu izjavili šolski nadzorniki, sem menil, da smem svoje temu sklepu nasprotne misli zase pridržati. Ker pa prečastiti konzistorij vnovič zahteva tudi mojo izjavo, naj tu sledi:

1. Vsak nepristranski človek, ki pride v položaj, da mora kako z latinico tiskano slovensko knjigo brati ali kaj spisati s staro pisavo, mora priznati, da le tedaj prav bere, če razume pomen vsakega stavka. Če pa ga ne razume, bere razne besede

napačno. Zato otroci tako napačno in neumljivo čitajo, ker navadno ne mislijo, kaj bero.

Kot kapelan sem sam to z nevoljo opazoval pri pouku, pa tudi vsi učitelji mojega okoliša mi zatrjujejo, da otroci z novo pisavo natisnjene knjige lažje, lepše in bolj umljivo bero, kakor so stare brali, in da se tudi hitreje navadijo čitanja. To je tudi naravno. V našem jeziku imamo nekatere glasove, ki se z latinico in z naglaski ne morejo dovolj označiti. Naglaski so v prvi vrsti namenjeni pač le za naglas, ne pa da bi zaznamovali še posebne glasove. Kako naj čitatelj ve, kaj naj znamenje pomeni?

Tudi imamo v našem jeziku glasove, ki jih moremo le s sestavljenimi latinskimi črkami izraziti. Za te soglasnike je novi črkopis izumel nove črke. Ali si ne zapomni otrok lažje enega znamenja za kak glas kakor pa sestavljene črke ali pa naglaske?

Če pa preprosti ljudje in tudi več duhovnikov staro pisavo lažje bero kakor novo, izvira to odtod, ker se nove še niso navadili, in morda še nikoli nobene knjige z novo pisavo še niso prebrali. Ko bi pa morali čitati take knjige, bi jih lažje in rajši brali kakor stare. Sodba takih ljudi ni merodajna. Naj učeni in neuki ljudje sodijo o novi pisavi, kakor hočejo, imajo nove črke vendarle vedno še svojo vrednost.

Zoper novo pisavo se lahko omeni: 1. Nove črke niso tako lepe kakor latinske niti v tisku niti v pisavi. 2. Preprosti ljudje, zlasti tisti, ki se nočejo več učiti, nočejo brati novih knjig, in to ne samo na Kranjskem, ampak tudi na Koroškem in Štajerskem. 3. Razen sv. pisma imamo še nekaj rabnih knjig, ki so natisnjene s staro pisavo. Nove izdaje teh knjig še dolgo ni pričakovati ne v stari in še manj v novi pisavi. Teh starih knjig pa ne bodo lahko in radi brali tisti, ki so se nove pisave naučili.

Moja misel je torej ta: Ohrani naj se v novih šolskih knjigah mesto 11 črk le šest najlepših in najpotrebnejših, ali za zdaj le tri najpotrebnejše namreč: polglasnik, visoki *e* in odprti *o*.

- a) Tisk s temi tremi črkami ne bo spačen, posebno ker se bo polglasnik odslej še manj rabil in nikoli ne kot končnica glagolov v imperativu in infinitivu.
  - b) Take slovenske knjige vsakdo lahko bere, tudi najpreprostejši človek.
  - c) Pa tudi tisti, ki bi se naučili tako pisavo, bi lahko brali sv. pismo in druge starejše knjige.
- S tem so pa ovržene zgoraj imenovane ovire.

* * *

Tako so torej sodili okrajni šolski nadzorniki na Kranjskem o metelčici. Ko je zbral konzistorij vse te sodbe, je odgovoril guberniju 28. julija precej obširno: Najprej treba nekoliko povzeti, kako se je vpeljal novi črkopis. Leta 1825. je izšla Metelkova slovnica. V tej slovnici je profesor Metelko porabil za slovenske glasove 20 latinskih in 12 novih črk, tako da ima njegova abeceda 32 črk.

Višji šolski nadzornik v Gorici kanonik Stanig (Stanič) je bil menda prvi, ki so se mu prikupile nove črke. Ta je sestavil tabelo za črkovanje z novo abecedo. Kljub temu, da je napravil konzistorij v svojem poročilu 24. decembra 1827 več opazk, je vendar naučna dvorna komisija 22. marca 1828 dovolila natis in vporabo tabele tistim šolam, ki bi jo smatrale za koristno in zaželeno. Hkrati je bilo zaukazano, naj se stavijo predlogi, kako naj se tabela bolj primerno priredi in s katerimi slovenskimi črkami naj se abeceda pomnoži. Slaba vporaba te tabele v ljubljanski škofiji se kaže v tem, ker se še ni razprodala prva izdaja; zato se še tudi ni zahtevala nadaljnja izjava.

Z odlokom naučne komisije 4. avgusta 1827 se je konzistoriju naznanilo, da je gubernij dobil tri izvode potrjenega novega nemškega abecednika. Ta abecednik naj se vpelje v vseh nemških šolah kakor hitro bodo razpečani stari abecedniki. Kjer se je pa že prej rabil prevod, naj se odslej rabi poslovenjeni novi abecednik. Gubernij je naročil tedanjemu zakupniku prodaje šolskih knjig deželnemu šolskemu nadzorniku Jerinu,

naj ta novi abecednik in njega prevod po predpisih izda. Jerin je poveril poslovenjenje Metelku, in konzistorij je predložil prevod guberniju v potrjenje 30. junija 1828. Gubernij je 5. avgusta 1828 dovolil natisk nemško - slovenskega abecednika za nemško-slovenske trivialke in slovenskega za osnovne nedeljske šole.

Ko je cesar 26. maja 1829 ukazal, *a)* da se mora na Kranjskem, tam, kjer je le slovenski jezik deželni jezik, na trivialkah poučevati osnovni nauk v slovenščini, *b)* da se morajo za te šole knjige natisniti le v slovenščini, *c)* da se pa mora na glavnih šolah in po vseh šolah po mestih in večjih trgih poučevati v obeh jezikih, in se morajo vsled tega tudi knjige natisniti v obeh jezikih, kar je že veleval najvišji odlok 9. januarja 1815, tedaj je bivši šolski nadzornik, sedanji stolni dekan Jerin, dal Metelku poslovenit »Številstva« I. del za 1. in 2. razred na trivialkah. Konzistorij je rokopis 30. januarja 1830 predložil vladi v potrjenje, ki je tudi došlo z odlokom 19. februarja 1830.

To »Številstvo« in Abecednik sta torej edini šolski knjigi, ki sta bili natisnjeni z novo abecedo.

Konzistorij je sicer s poročilom 17. junija 1831 predložil guberniju Metelkovo malo slovensko slovnico za samo slovenske trivialke, in gubernij je 16. julija 1831 ukazal okrožnemu uradu, naj jo da v natisk zalogi šolskih knjig, a knjiga še ni natisnjena, in rokopis leži bržkone še pri okrožnem uradu.

Razen teh predpisanih šolskih knjig je dal prirediti bivši šolski nadzornik Jerin slovenski krščanski nauk po nemški izdaji Mih. Leonharta, ki naj bi se rabil na slovenskih trivialkah kot pomožna knjiga, na nedeljskih šolah pa kot berilo. Gubernij je natisk dovolil 4. decembra 1830 in knjiga je leta 1831 v obsegu 130 stranih izšla.

Naposled je sestavil Metelko malo slovensko slovnico kot izvadek iz večje slovnice za pričetnike, za preparande in za učitelje na slovenskih ljudskih šolah. Jerin jo je predložil neposrednje guberniju v potrjenje. Gubernij jo je potrdil 21. maja l. 1829. Knjiga je izšla v obsegu 108 stranih l. 1830. v zalogi šolskih knjig, čeprav po tiskovnem dovoljenju ne spada tja.

Torej sta le dve pomožni slovenski knjigi natisnjeni z novimi črkami: Krščanski nauk in Mala slovnica. Pri vprašanju za nadaljni natisk v novi abecedi pa ne prideta v poštev, ker nista pravi šolski knjigi.

Šolski nadzornik Kagnus je torej na podlagi raznih izjav v konzistorialni seji 21. maja sporočil svoje mnenje o novem črkopisu, češ, da ima čista latinska abeceda veliko prednost pred novo. Toda konzistorialci: prošt Burger, dekan Jerin, kanoniki Petermann, Zupan, Praprotnik so se izjavili za novi črkopis. Zato je škof zahteval od vsakega spisano izjavo.

Zoper novi pravopis so pa razen višjega šolskega nadzornika Kagnusa kanoniki Lovro pl. Schluderbach, Karel Zorn in Ignacij Muha.

Ko je nadzornik Kagnus proučil izjave petih kapitarjev, se izjavlja kratko, kako nepotrebne in neprimerne so nove črke in tudi knjige, ki so s temi črkami natisnjene.

Kako malo potrebne so nove črke, je učeni bibliotekar Čop obširno in prepričevalno dokazal v svoji razpravi: Slowenischer ABC-Krieg. Kar mu je nasprotnik odgovoril, je lahko ovreči, ker so dokazi prav plitvi. Isto sodi nadzornik Kagnus o izjavi onih konzistorialcev, ki so za novi črkopis.

Potreba, da se izpopolni latinica z novimi črkami, bi bila le tedaj utemeljena, ko bi imel kak jezik take glasove, da bi se ne mogli izraziti z latinico. Te potrebe v slovenščini ni, kakor tudi ne pri drugih evropskih jezikih, zlasti ne slovanskih, ki vsi izhajajo z latinico, čeprav imajo večje število svojih glasov. Slovenec prav tako malo rabi za glas *zh* eno črko, kakor Nemec, ki ima še bolj zložene črke *sch*, *tsch*; za *lj* in *nj* prav tako malo, kakor Italijani, ki pišejo *gl* in *gn* za ista glasova; *shsh* (šč) je sestavljen glas, čemu torej le ena črka? (sicer naj se pa ta glas po zgledu Gorenjcev omeji, ne pa označi z novo črko); mehki in ostri *s* se dovolj ločita po črkah *s* in *f*, prav tako *sh* in *fh*, brez vseh novih črk. Razlika med dvema *h* je pa nepotrebna.

Tri nove črke za samoglasnike so nepotrebne in neprimerne, kakor v italijanščini in v drugih jezikih, kjer se tudi *e* in *o* različno izgovarjata. Razlika se pa lahko zaznamuje z naglaskom, kjer je potrebna, in to tem bolj, ker ta razlika ni povsod enaka. Prav nepotrebna je črka za polglasnik, ker ne izgovarjajo vsi Slovenci polglasnika enako, in ker pravila lahko določijo izreko, kedaj naj se glas izgovori temno; radi blagoglasja naj bi se pa to v plemenitejšem govoru ne godilo. Kakšne težave pa bi bile za tujca, ki bi nikdar ne vedel, kaj naj na pr. v genetivu s polglasnikom počne na pr. *kruh* gen. *kreha* ali *kriha* ali *kruha*?

Iz povedanega sledi, da so nove črke nepotrebne; pa tudi neprimerne so zlasti glede samoglasnikov. Metelko sam priznava, da jih je težko pravilno vporabljeni. Kajpak, ker se morajo z njimi izražati različice, ki niso splošne, ampak po raznih krajih različne. Raba starih črk za samoglasnike je pa lahka. Pri izreki naj se ravna vsak po svojem kraju. Ko bi pa pišoč po Metelku zaznamovali samoglasnike, bi bili v drugem kraju nerazumljivi. Po Metelkovih pravilih prav pisati je nemogoče, ker se Metelkove različice po raznih pokrajinah različno izrekujejo; po starem črkopisu je pa lažje pravo zadeti, ker se naslanjamo na jezikoslovje in tako tudi bližje ostajamo drugim slovanskim narodom, metelčica pa nas od njih le oddaljuje. Korošci in Štajerci, ki lahko beró slovenske knjige s starim črkopisom, bi težko brali in pisali z novim, ker se njih izreka glede polglasnikov in različnih *e* in *o* od naše izreke loči. Umevno je torej, da metelčica ni dobila pri njih pristašev. Metelčica bi nas torej od najbližjih rojakov ločila in naše malo čitajoče občinstvo še bolj skrčila. Pa tudi tistim Kranjcem, ki se v izgovoru ločijo od Metelka (Gorenjci, Notranjci), je branje in pisanje z metelčico oteženo. Sicer je pa težko umeti, da bi bilo branje olajšano, če se moraš naučiti 32 črk mesto prejšnjih 20.

Toda zakaj je prav pri nas vzbuknila abecedna vojska? Ker imamo toliko slovničarjev, kar je že Čop pripomnil. Ti hrepene po skupni abecedi za vse Slovane. A nova abeceda ni spoznala težav in še za Slovence ni težkoč odpravila.

Torej ne potrebi, ampak slovničarskim muham se moramo zahvaliti za novo abecedo. Seveda so ti hoteli z njo osrečiti vse Slovane, a vsiliti si je Slovani ne dado.

Kdor posluša zagovornike metelčice govoriti o tem, da se z latinico ne da pisati slovensko, bi mislil, da se do Metelka še sploh ni slovensko pisalo. Pisalo pa se je že skoro tri sto let slovensko z latinico, in vendar čitatelji niso tožili, da bi bila slovenščina nerazumljiva; celo od l. 1825., ko se je metelčica prikazala, se mnogo več knjig tiska v latinici, kakor v metelčici, in sicer po vsebini in obsegu znamenitejših, kar se razvidi iz priloge. V tej prilogi pa so izpuščene manjše brošure in vse knjige, ki so se tiskale z latinico v Celovcu, Gradcu, Celju itd. Tam se sploh z metelčico še ni nič tiskalo. Tudi na Kranjskem se vsi uradni oglasi tiskajo z latinico. Teh oglasov in s starim črkopisom natisnjenih molitvenikov ne morejo čitati oni, ki se po šolah uče nove abecede.

Katera abeceda pa je ljudstvu ljubša, se vidi iz razprodavanja knjig. Baragove »Dušne paše« se je doslej prodalo 8000 izvodov, »Mašnih bukvic« (v prilogi št. 36), ki so izšle šele l. 1832. in »Obiskovanja Jezusa Kr.« (št. 37) po 2000 izvodov; »Življenje svetnikov« v 4. delih po 4 gld. konv. v. so morali natisniti v drugo in vendar je imela prva izdaja 2000 iztiskov. Nobena knjiga z novo abecedo pa še ni doživela druge izdaje, ampak je še prve izdaje dovolj, izvodov nerazprodanih.

Iz tega se vidi, kako nepotrebna in neprimerna je bila nova abeceda. Ker pet konzistorialcev le neutemeljene dokaze proti temu navaja, je nepotrebno obširno zavračati njih izjave.

Sodba prošta Burgerja, naj se učita oba pravopisa, dokler se vsi ne zedinijo za eno pisavo, je pač zoper zdravo metodiko. V eni in isti knjigi naj bosta dva črkopisa! Ali bo to res olajševalo čitanje?

* Dekanu Jerinu njegova izjava ni v čast. Trdi namreč, da so le tisti nasprotniki nove abecede, ki je ne poznajo, ali pa, ki se boje svojih predstojnikov. In ker r.e more navesti nikakih dokazov, se sklicuje na škofa. Škof pa mora potrditi, da se

z njim nikakor ne vjema. Glede strahu bi se pač narobe lahko trdilo, da so se nekateri njemu nasproti o metelčici laskavo izrekli, ker so se ga bali kot višjega šolskega nadzornika.

Tudi dekani se njemu nasproti niso izjavili proti metelčici, saj so vedeli, da je on najbolj goreč njen zagovornik.

Da nekateri dekani v svojih okrajih niso vpeljali metelčice, je jasno, saj je višje oblasti niso nikdar ukazale, ampak le pripustile za poizkus. In če jim očita nevednost, naj pomisli, da so izvrstni in učeni jezikoslovci njih sodbo odobrili.

Jerin dalje ne loči prodaje slovenskih abecednikov od nemško-slovenskih. Zato so njegove številke netočne.

Nj. Veličanstvo je res zaukazalo, naj se Marchnerjev abecednik rabi v trivialkah, nikdar pa ni velelo, naj se natisne v metelčici. Jerin sam je pripomogel, da se je natisnil v metelčici. Ker se je pa slabo razpečaval, ga je dal natisnit tudi v stari pisavi in ga dve leti prodajal. Zakaj je torej to storil, če ne bi bilo dovoljeno stare pisave rabiti?

Nova pisava pa ni preprosta in lahka, marveč za pisanje samoglasnikov še pravil nimamo in jih menda nikoli ne bomo imeli. In to naj bi bila očiščena in zboljšana metoda? Ali so dekanu res neznane pritožbe zoper njo? Gotovo preveva dekanovo srce domovinska ljubezen in gotovo hrepeni po jutranji zarji ljudske omike, toda od novih črk naj je nikar ne pričakuje.

Če se je pa ljudstvo v zadnjih letih bolj naobrazilo, kakor kedaj poprej, moramo ta uspeh pripisovati mnogim nabožnim knjigam, ki so izšle zadnjih 8 let. V tej dobi je bilo več nabožnih knjig natisnjenih, kakor prej v 80. letih. In prav ta napredek bi najbolj ovirala nova pisava. Ta napredek v zadnjih letih pa tudi kaže, da so pravi domoljubi hoteli z mnogimi knjigami s starim črkopisom izpodriniti novo pisavo.

(Nato je še bolj na kratko ovrigel izjave ostalih treh kanonikov Petermanna, Zupana in Praprotnika.)

Dokler se torej jezikoslovci pripravajo, naj se ohrani stari črkopis. Za to mnenje so konzistorialci pl. Schluderbach, Zorn, Muha in podpisani nadzornik (Kagnus). Burger in Zupan hočeta

novi in stari črkopis, Jerin in Petermann želita le novi črkopis. Praprotnik pa ni zadovoljen z nobenim in predlaga tretjega.

Že to različno mnenje pa zahteva, naj se ohrani stari črkopis.

Temu Kagnusovemu odgovoru je dodal še knezoškof Wolf nekaj pripomb: V svoji razmeri kot škof do duhovnikov in po vsakoletnih vizitacijah poznam mnenje duhovnikov in ljudstva glede črkopisa gotovo bolje kakor kak posamezni konzistorialec ali tudi bolj, kakor vsi skupaj. Veseli me pa, da so se izjave tako namnožile.

Ker oba šolska nadzornika, sedanji Kagnus in prejšnji Jerin, govorita o boju med slovničarji, sem v pojasnilo zbral vse liste, ki se tičejo abecedne vojske in jih v prigibu prilagam guberniju.

Gubernij bo iz teh spoznal, da je »Kranjska Čbelica«, ki izhaja od l. 1830. vsako leto v enem zvezku, natisnjem v latinici, provzročila boj s tem, da je v »Illyr. Blatt-u« št. 6 z dne 9. februarja 1833 izšla ugodnja nje ocena z nekaterimi napadi na metelčico. Odgovor na te napade je bil povod, da je knjižničar Čop pričel abecedno vojsko proti metelčici. Temu spisu so sledili ugovori in mu bodo morda še sledili. Iz vsega se pa vidi, da celo zagovorniki metelčice niso povse z njo zadovoljni in da se niti glede števila potrebnih novih črk niti glede oblike ne morejo zediniti, Čopovih ugovorov pa tudi še niso mogli ovreči.

Ker so pa nekateri konzistorialci dvomili, da bi bili na deželi ljudje nasprotni metelčici, sem podpisani škof naročil vsem okrajnim šolskim nadzornikom, naj se izjavijo, katere črke so bolj priljubljene in uspešnejše za šolski pouk.

Vsi dekani in šolski nadzorniki novomeškega okrožja so proti metelčici. Od kočevskega dekana izjave nisem zahteval, metliški pa je zelo bolan, zato se nista izjavila. Mržnja metliškega dekana proti metelčici je sploh znana.

Tudi dekani in šolski nadzorniki postojnskega okrožja so se vsi izjavili proti metelčici.

Izmed dekanov ljubljanskega okrožja jih je pet zoper metelčico, dekan gorjanski je na pol za njo, loški pa popolnoma za njo.

Po teh opazkah bi podpisani škof odgovoril naučni dvorni komisiji na stavljena vprašanja :

1. Resnico je sporočil tisti, ki je komisiji naznanil, da metelčica na Kranjskem ni priljubljena. Ta mržnja se je kazala tudi proti knjigam, ki so bile od l. 1825. natisnjene v metelčici. Kljub temu, da so dobre in po ceni, ni nobena doživela drugega natiska, kar bi se pa gotovo zgodilo, ko bi bile natisnjene z latinico. Ko je izšel abecednik v metelčici, so ljudje rajši naročali abecednik z latinico, in če ga v Ljubljani niso dobili, so ga naročali iz Celja ali ga pa pozneje kupovali pri Hohnu, ki je založil stari abecednik. Novih abecednikov se je iz šolske zaloge le malo razpečalo. Ko je pa Čop pričel boj zoper te črke, se je nevolja povišala, in duhovniki in učitelji prosijo za odpravo metelčice iz šolskih knjig. O tem pričajo izjave dekanov zadostno; podpisani škof pa lahko pristavi, da je na zadnji vizitaciji v treh dekanijah čul le mrzke sodbe o novi pisavi.

2. Res je, da z novimi črkami natisnjene šolske knjige niso našle vstopa v šole, dokler se je dalo izhajati s starimi, in da so stare knjige močno varovali. Da bi pa v kateri dekaniji ne bilo nič novih knjig, ne morem trditi, ker se posamezne povsod nahajajo, in to tem bolj, ker starih ni vedno lahko dobiti.

3. Podpisani škof ni v nikakem stiku s prodajo šolskih knjig in zato ne more iz svoje izkušnje nič pojasniti. Toda ravnatelj normalke Schlacker sporoča, da je s pečatom zaznamoval od l. 1825—1831, torej v 5 1/2 letu, nad 19.000 popolnoma slovenskih abecednikov; od l. 1829. pa z novim črkopisom natisnjenih 3997, a od teh jih je 999 ostalo za ubožne učence.

4. Ker se stari abecednik ni mogel več smatrati za šolsko knjigo, torej tudi ne kot predmet »šolske prodaje«, odkar se je vpeljal novi abecednik, pa so ljudje še vedno po njem popraševali, je dobil Hohn dovoljenje, da sme zopet natisniti

stari abecednik, ki ga še danes dobro prodaja Sicer je pa tudi Jerin kot zakupnik šolske prodaje dal natisnit 6000 izvodov starega abecednika v letih 1829—1831. in jih tudi prodal, ker se novi ni lahko razpečaval.

5. Mala Metelkova slovnica prav za prav ni šolska knjiga, torej ne spada sem. Očividno pa se slabo prodaja »Številstvo«, ki je z metelčico tiskano. Vzrok more biti le v novih črkah.

6. Izkaz od l. 1825. dalje izdanih knjig v obeh črkopisih jasno kaže, kako malo se je natisnilo z metelčico, koliko pa z latinico in to celó še v ponovljenih izdajah. Opozoriti moram tudi na dejstvo, da zunaj Ljubljane še nihče ni spisal kake knjige v metelčici. Izmed treh duhovnikov ljubljanskih metelčičarjev pa se že eden kesa, da je izdal svoje slovenske pesmi v metelčici. Tudi med svojimi učenci je Metelko našel le malo pristašev. Celo gubernij, ki mu Metelko sloveni razglase, jih daje tiskati v latinici, kar je zelo modro.

7. Gotovo je vzporedna raba obeh pisav v šoli kvarna in provzročila le zmedo. Prenagljeno pa je bilo, da se je vpeljal črkopis v šole, dokler se še jezikoslovci prepirajo. Podpisanega škofa naloga ni, da bi se izjavil glede te črkarske pravde, ampak jo prepušča nadaljnemu razvoju. Skrb za ljudske šole, za pomirjenje duhovnikov in ljudstva pa mu nalaga dolžnost, da prosi, naj se v prihodnje vse šolske knjige natisnejo s starimi črkami, to pa prosi tem lažje, ker sta le »Abecednik« in »Številstvo« 1. del natisnjena v novi pisavi, in bo prvi kmalu pošel, drugič pa, ker dovoljenje naučne dvorne komisije še sploh ni dano za vpeljavo novih črk v šole, in dosedanja izkušnja uči, da naj se za zdaj nove črke odpravijo iz šol.

V nadi, da bo c. kr. naučna dvorna komisija to željo in prošnjo uslišala, je podpisani škof dal z dne 11. marca 1833. semkaj poslani prevod berila za 2. razred kmetiških šol spisan v metelčici, prepisat v latinico in predlaga rokopis s prošnjo, naj ga gubernij predloži naučni dvorni komisiji, da ga da natisnit s starimi črkami.

Priloga:

Izkaz knjig, ki so izšle poleg šolskih knjig od leta 1825.
do leta 1833.

S starimi črkami	Z novimi črkami
<p style="text-align: center;">1825.</p> <p>1. Tomaža Kempenzarja čvete- tine bukke. Pot k nebesam 5 ga natisa. Bedenčič. 8°. 315.</p> <p>2. Listi in Evangelji. (Isti.) 8°. 342.</p> <p style="text-align: center;">1826.</p> <p>3. Sveti postni Evangelji. Isti. 8°. 98.</p> <p>4. Sveta Maša. (Na novo pri- redil M. Ravnikar.) 8°. 238.</p> <p>5. Premišlovanje za čas s. Leta Jak. Bossueta z molitvami. 8°. 112.</p> <p>6. Isto 2. izdaja.</p> <p>7. Katolški nauk od Zakra- mentov s. pokore etc. zložil Švab. 8°. 154.</p> <p>8. S. Križov pot 4 ga natisa. 8°. 184.</p> <p style="text-align: center;">1827.</p> <p>9. Molitvene bukvice, posebno za mlade ljudi. Po nemškim pre- naredil B. Potočnik. 12°. 190.</p> <p>10. Razlaganje Jezusovih naukov na gori. Perstavik vere etc. F. Veriti. 12°. 267.</p> <p>11. Keršanski katolški nauk od narpotrebnih resnic s. vere. A. Albrecht. 8°. 432.</p> <p>12. Družba vernega človeka z Bogom. A. Bohinc. 12°. 240.</p>	<p style="text-align: center;">1825.</p> <p>1. Nauki ino molitve za mladost. Zložil J. Zalokar. 12°. 178.</p> <p style="text-align: center;">1826.</p> <p>2. Kratko podučenje v nar potrebniših keršanskih resnicah. J. Zalokar. 12°. 380.</p> <p>3. Dvanajst bukkev Tomaža Kempčana. Isti. 12°. 580.</p> <p>4. Kratko premišljevanje Kri- stusoviga terplenja. Isti. 12°. 72.</p> <p style="text-align: center;">1827.</p> <p>5. Svete pesmi, jih je nekaj zložil, nekaj zloženih perdjäl. B. Potočnik. 12°. 139.</p>

S starimi črkami	Z novimi črkami
<p style="text-align: center;">1828.</p> <p>13. Keršanski kat. nauk za odraščeno mladost. Albrecht. 8°. 240.</p> <p>14. Popotnik široke in voske poti. Fr. Veriti. 8°. 238.</p> <p>15. Življenje Svetnikov. M. Hoffmann in Fr. Veriti. 4 zv. 8°. 662, 624, 640, 671.</p> <p>16. Molitve za bolnike. Ziegler. 8°. 247.</p> <p>17. Premišlovanje s. Maše. 12°. 231.</p>	<p style="text-align: center;">1828.</p> <p style="text-align: center;">Nič.</p>
<p style="text-align: center;">1829.</p> <p>18. Pesme v Nedele celiga leta. Zložil L. Dolinar. 8°. 184.</p> <p>19. Opominvanje k pokori v s. letu 1826, to je pridige. Traun. 8°. 389.</p> <p>20. S. Veliki Teden, ali molitve in ceremonije etc. 8°. 304.</p>	<p style="text-align: center;">1829.</p> <p style="text-align: center;">Nič.</p>
<p style="text-align: center;">1830.</p> <p>21. Keršanski katoliški nauk etc. kakor zgoraj št. 11. 2. izdaja.</p> <p>22. K. Šmida: Zgodbe S. Pisma za mlade ljudi okrajšane iz nemšk. prest. Švab. 8°. 190.</p> <p>23. Kranjski vertnar, ali podučenje, v kratkem veliko sadnih dreves zarediti. 1. delj. Spisal Fr. Pirc. 8°. 88.</p> <p>24. Molitve za bolnike kakor zgoraj št. 16. 2. izdaja.</p> <p>25. Dušna paša za kristjane. Spisal Frid. Baraga. 8°. 503.</p>	<p style="text-align: center;">1830.</p> <p style="text-align: center;">Nič.</p>

S starimi črkami	Z novimi črkami
<p>26. Od počesevanja in ponsenjanja Matere Božje. Isti. 8°. 418.</p> <p>27. Razlaganje S. Evangelja vsih nedelj. Spisal Fr. Veriti. 8°. 640.</p> <p>28. Kranjska Čbelica. I. Mat. Kastelic. 8°. 101.</p>	
<p style="text-align: center;">1831.</p> <p>29. Dušna paša, kakor zgoraj št. 25. 2. izdaja.</p> <p>30. Ita Bogenburška grafinja, zgodba iz nemšk. prestavljena. Kosmač. 8°. 149.</p> <p>31. Štiri posledne reči, ali premissljevanje smerti etc. Spisal J. Ziegler. 12°. 192.</p> <p>32. Kolera. Potrebno podučenje za kmeta. 8°. 2 poli.</p> <p>33. Življenje Svetnikov, kakor zgoraj št. 15. 2. izdaja. 4 zvezki.</p> <p>34. Kranjska Čbelica kakor zgoraj št. 28. 2. snopič.</p>	<p style="text-align: center;">1831.</p> <p style="text-align: center;">Ni č.</p>
<p style="text-align: center;">1832.</p> <p>35. Nauk katolske cerkve od opravičenja grešnikov. Zložil Švab. 8°. 254.</p> <p>36. Dober nauk ali kratko podučenje se časne in večne nesreče obvarvati. Ziegler. 12°. 132.</p> <p>37. Mašne bukvice, to je molitve per s. maši etc. Ziegler. 12°. 292.</p>	<p style="text-align: center;">1832.</p> <p>6. Nedolžnost preganjana in poveličana. Povest iz pisem K. Šmida. Na svitlobo dal J. Burger. 8°. 124.</p> <p>7. Pomoč v sili, ali leseni Križ in sreča dobriga uka. (Po Kr. Šmidu J. Burger.) 8°. 48.</p> <p>8. Evstahi etc. isti. 8°. 149.</p>

S starimi črkami	Z novimi črkami
<p>38. Obiskovanje Jezusa v presv. rečnjim telesu, in pozdravljenje Marije. Fr. Baraga. 12°. 314.</p> <p>39. Kranjska Čbelica, kakor zgoraj 28 in 34. 3. snopič.</p> <p style="text-align: center;">1833.</p> <p>40. Listi in Evangelji v nedelje in praznike celiga leta in use dni s. posta. 8°. 456.</p> <p style="text-align: center;">V tisku:</p> <p>41. Pogled v večnost, ali pre-mišljevanje štirih poslednih reči. Iz nemškiga prestavil G. Švab. Nad 30 pol.</p> <p style="text-align: center;">Za tisk pripravljeno in natisk dovoljen:</p> <p>42. Keršanski katolški nauk za odrašene. F. Veriti. 5 delov.</p> <p>43. Bratovšna Leopolda k pomoči missionarjam. M. Ziegler. 1. snopič.</p>	<p style="text-align: center;">1833.</p> <p style="text-align: center;">Doslej še nič.</p>

Knezoškof Wolf je zahteval 28. julija 1833, naj mu c. kr. okrožni urad vrne »Malo Metelkovo slovnico za slovenske trivalke«, ki je bila v rokopisu od gubernija potrjena 16. julija 1831. Okrožni urad jo je vrnil 6. avgusta 1833.

Tako rezek boj glede črkopisa menda na Štajerskem ni bil, vendar pa brez boja ni bilo. To dokazuje dopis lavantinskega ordinarijata 11. septembra 1833., ki slove: Kljub tuuradnemu odgovoru proti splošni vpeljavi ene ali druge obeh novih slovenskih abeced v nemško-slovenske šole naše škofije, so morali vendarle rabiti v celjskem okrožju z dajncico in v koroškem

okrožju z metelčico natisnjene knjige, in sicer zato, ker s starimi črkami natisnjenih ni bilo več dobiti.

Ker se pa zopet čujejo glasovi mnogih prevajavcev in pisateljev ljudskih in šolskih knjig proti obema novima črkopisoma in ker je že itak težek pouk na teh šolah radi nemške in slovenske pisave, in ker se vedno bolj čujejo nasveti, naj se zopet vpelje stara pisava, zato se službenovljudno vpraša, ali ne bi kazalo knjige za nemško-slovenske šole natisniti zopet s starimi črkami, ali pa naj se semkaj sporoči, kaj se je v tem oziru storilo, da se bo mogoče pri kakem odgovoru na gubernij pridružiti tamošnjemu mnenju.

Ljubljanski ordinarijat je 22. septembra 1833 odgovoril, da je že sporočil željo na višje mesto, naj se odpravijo nove črke. Soglasje je pa vzel z veseljem na znanje.

Gubernij je 30. novembra 1833 naznanil ljubljanskemu konzistoriju, da je c. kr. naučna dvorna komisija z odlokom 6. novembra 1833 prepovedala nadalje natiskovati šolske knjige z metelčico in ukazala, naj se slovenske in nemško-slovenske knjige natiskujejo v stari latinici. Prepovedano pa je Hohnu in drugim ponatiskavati šolske knjige.

Ta odlok je bil naznanjen 4. februarja 1834 vsem nadzornikom in pa konzistorijem v Trstu, Gorici, v Celovcu in Št. Andražu (krškemu in lavantinskemu).

S tem odlokom je torej odklenkalo metelčici po šolah, le posamezni odmevi so se še čuli. Dvorna komisija je na pr. 28. januarja 1835 vprašala, ne kaže-li slovensko črkovno tabelo, ki ima tudi Metelkove črke, rabiti še za naprej, samo da se izbrišejo nove črke. Konzistorij je 9. marca 1835 odgovoril, da bi se s tem predlogom sicer strinjal, a da mora pripomniti, da teh tabel ni več dobiti in da na Kranjskem sploh niso bile vpeljane, ker jih je višji šolski nadzornik Stanig (Stanič) na Goriškem vpeljal in so se dobivale le v Trstu, kjer so bile natisnjene, in v Gorici. Tu zadostujejo navadne latinske tabele, ker se učencem sestavljene črke lahko pojasne.

Naučna dvorna komisija je ta predlog 23. maja 1835 odobrila v polnem obsegu.

Za šolo je bila metelčica pokopana. Leta 1835. je izšla zadnja knjiga natisnjena v metelčici. Metelkovi upi so šli po vodi. Prešeren je pa o metelčici porogljivo pel, da »vsi homeopati — ji niso mogli pomagati«.

Dva slovenska ex-jezuita (ob koncu 18. veka).

Priobčil dr. Fran Ilešič.

Meseca marca t. l. je minilo 100 let, kar je v Peterburgu umrl (ex-) jezuit Gruber, ki sicer ni bil naš rojak, a si je kot »oče« ljubljanskega »Gruberjevega kanala za naše stolno mesto stekel veliko zaslugo in trajen spomin¹⁾.

Pred 100 leti!

Bila je to doba, ko so umirali zadnji spomini na l. 1773. ukinjeni jezuitski red.

V službi cerkve in države so jezuiti več nego 200 let stali na krmilu evropske zgodovine in s svojim šolstvom vodili duhove. Prišli pa so drugi časi; člani jezuitskih kolegijev so jih zrl le kot ex-jezuiti.

Kaj so si pač mislili ti zastopniki prejšnje dobe, ko so videli, da se je z njihovim redom v teh novih časih zajedno porušil oltar in prestol! Videli so še revolucijo in Napoleona, videli pa tudi, da se izpod latinščine po šolah dvigajo narodni jeziki v smislu teh novih demokratskih in romantičnih časov.

Izmed slovenskih jezuitov, ki so preživeli ukinitve reda leta 1773, je za razvoj našega kulturnega življenja pač najznamenitejši Korošec G u t s m a n n²⁾ poleg njega Štajerc

¹⁾ Prim. J. Verhovca listek v »Slovenca« z dne 24. marca 1905.

²⁾ Prim. o njem »Časopis za zgodovino in narodopisje«. (Maribor, I. 194—195.)

Hasl³⁾. Tu naj pa poročam tudi o dveh kranjskih ex-jezuitih, ki sicer nista delovala na literarnem polju, a sta kot šolnika zabeležena v kroniki slovenske zemlje; to sta jezuita Maksimilijan Moravčar in Ivan Morak.

O njiju smrti so se ju spominjale »Annalen der Literatur des österr. Kaisertums«. Kar nam poročajo te anale, bode pač potrebovalo kontrole.

I.

Dne 15. septembra l. 1806. je umrl v Ljubljani ex-jezuit Maksimilijan Moravčar (Morautscher).

Rojen v Mali vasi na Dolenjskem dne 11. aprila 1721 je študiral gimnazijo in filozofijo v Ljubljani. Sprejet v jezuitski red je bival najprej v Trenčinu med Slovaki, potem pa je dve leti učil humaniora (je bil gimnazijski profesor) v Požegi in Zagrebu in je v Gradcu najuspešneje branil teze filozofske in teološke (je prebil izpite). Svoje tretje poskusno leto je prestal v Judenburgu na Gornjem Štajerskem. Skoro potem je bil poslan v Ljubljano za »prokuratorja« in učitelja filozofije; na zadnje je postal tu voditelj semenišča (regens seminarii) in je bil to še, ko so red ukinili (1773)⁴⁾. Po ukinitvi reda je prevzel profesuro gramatike (nižje gimnazije) ter je to službo opravljal 15 let⁵⁾. Dne 31. julija 1798 je obhajal petdesetletnico svojega mašništva. Težke bolezni zadnjih dveh let njegovega življenja ga je rešila še le smrt.

»Fcurigef Eifer für die Religion strenge Moralität und gütevolles Wohlwollen gegen alle Menschen ohne Unterschied auf Stand oder Bekenntnis waren die Züge seines liebenswürdigen Charakters. Die ärmere Klasse der Studierenden unterstützte er väterlich, indem er selber manches entbehrte; er suchte die

³⁾ Vrhovnik v XIV. zvezku »Knjižnice družbe sv. Cirila in Metoda«.

⁴⁾ Prednik Ivanu Rodetu? (Gl. Izvestja XIV. 12, 19).

⁵⁾ Leta 1772/73 ga ni med profesorji ljubljanske gimnazije. Leta 1779 je učil v drugem gramatikalnem razredu. (Programm und Jahresbericht des k. k. Ober-Gymn. in Laibach, 1860, 12 und 1861.)

besseren Köpfe unter ihnen hervor, und es waren jene die seligsten Stunden seines Lebens, in denen er ihnen seine ausgebreitete Kenntniss mittheilen und mit gutem Rat sich als ihr warmer Freund bezeugen konnte«. (Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österr. Kaiserthums, November 1807.)

2.

Dne 9. januarja 1807 je umrl v Radomljah za kapjo Ivan Nep. Morak ⁶⁾ v 77. letu svojega življenja.

Rojen je bil 2. septembra 1730 v Ljubljani ter je, prebivši gimnazijo (in prvo leto filozofije), oktobra l. 1748. vstopil v red jezuitov. Na Dunaju je prebil prvi dve poskusni leti, potem je »v Skalicach ponovil humanitetne razrede« (?) in je bil poslan v Gradec, da bi tam tolmačil filozofijo, nato je na Dunaju študiral grški in hebrejski jezik. Končno pa se je vrnil v Ljubljano ter je tu l. 1755. učil drugi, l. 1756. četrti gramatikalni razred, a l. 1757. je bil kot učitelj retorike pozvan v Varaždin. Leta 1760. (?) je bil meseca septembra posvečen. V Judenburgu »tretjič preizkušan«, je dve leti propovedoval v Ljubljani v »kranjskem« jeziku; potem je bil imenovan podravnateljem (»subregens«) v semenišču v Gorici in je učil tam dve leti logiko, metafiziko in fiziko. Odtod je prišel v Celovec, kjer je bil dodeljen ravnatelju semenišča v pomoč, in je tam štiri leta menjevaje učil poetiko in retoriko. Končno je postal subregens in katehet v ljubljanskem semenišču. ⁴

Po ukinitvi jezuitskega reda je propovedoval izvečine po deželi, a je bil kmalu imenovan zopet profesorjem retorike. O preustrojni gimnaziji ⁷⁾ je prevzel stolico grškega jezika na ljubljanski gimnaziji in jo je zavzemal nad 20 let, a zadnji čas svojega življenja je posvetil dušebrižništvu.

* * *

⁶⁾ Omenjen v programu (I.) ljubljanske gimnazije za l. 1861, p. 9.

⁷⁾ 1775, oz. 1778.

Vrstnik tema ex-jezuitoma je bil Franc Anton pl. Breckerfeld, »Herr auf Altenburg«, ki je umrl dne 28. januarja 1806 v 70. letu svoje starosti. Sestavljal je zgodovino kranjsko in nekaj njegovih sestavkov čitamo v »Laib. Wochenblattu«. Bil je ljubitelj grščine in je poučeval več časa ta jezik, pa tudi latinščino. Nekaj časa je bil v jezuitskem redu, a je izstopil pred dovršitvijo poskusne dobe.

Tudi zgodovinar Linhart je hotel vstopiti v jezuitski red, a je bil ta uprav takrat odpravljen.

P. Gabriel Gruber.

Spisal Viktor Steska.

Ker je minilo sto let, kar je umrl v Peterburgu jezuitski general P. Gabriel Gruber, ki je več let plodonosno deloval tudi v Ljubljani, naj mu postavijo »Izvestja« mal spomenik.

Gabriel Gruber (Grueber) je bil rojen na Dunaju 6. maja 1740. kot sin imovitih staršev¹⁾. Njegov sorodnik Janez Gruber je deloval kot misijonar na Mongolskem in je opisal lego Kine, zato se je tudi Gabrielu že v mladosti vnela želja iti na Kitajsko oznanjevat nevernikom krščansko vero. Tam pa je vlada s častjo sprejemala le tiste misijonarje, ki so bili spretni matematiki in mehaniki; zato se je Gabriel s svojim bratom Tobijem posvetil posebno tej vedi²⁾. Po noviciatu je dovršil modroslovje

¹⁾ Glej življenjepis njegov v »Slovincu«, 1905, 24. marca. Spisal P. J. Vrhovec. Tudi Mittheilungen d. h. Ver. für Krain. 1858, 38 imajo isto letnico 1740, Heimbucher: Die Orden und Kongregationen d. kath. Kirche. II, 116 pa ima rojstno letnico 1738.

²⁾ Ta je spisal: Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain etc. Wien, 1781., kjer popisuje zlasti cirkniško jezero. — Anhang zu den Briefen etc. 1784. Fortsetzung. 1785. (P. Marka Pohlina: Bibl. Carn., 23). Oskrbel je tudi, da se je Gabrielova razprava o regulaciji Save natisnila v praškem arhivu za geografijo. (P. Vrhovec, l. c.). Umrl je v Pragi l. 1806. (Mitth. 1858, 38).

in bogoslovje v Gradcu in potem je poučeval latinščino na orientalski akademiji. Z Dunaja so ga poslali predniki v Ljubljano za profesorja fizike in matematike. Leta 1773. je bil profesor mehanike na jezuitski gimnaziji v Ljubljani). Med njegovimi učenci je bil tudi Jurij Veha ⁴⁾, ki je dovršil licej l. 1775. in dobil takoj službo c. kr. brogarskega inženirja z letno plačo 600 gld. Leta 1769. je ustanovila c. kr. kmetiška družba s podporo deželnih stanov stolicu mehanike, kjer naj bi se učili obrtniki in umetniki. Pouk je poverila P. Gruberju. Učil je mehaniko, risanje, zemljemerstvo in hidravliko s kratkimi presledki do svojega odhoda iz Ljubljane ⁵⁾.

Leta 1773. je bil jezuitski red razpuščen in Gruber je moral zapustiti samostan. Upanje, da bi odšel v Kino je izgubilo, zato se je lotil z večjo vneto svoje stroke. Ostal je učitelj mehanike v Ljubljani. Prav tedaj so mu izročili znamenito delo.

Že več stoletij so premišljevali v Ljubljani, kako bi vsaj deloma osušili ljubljansko močvirje. Po mnogih posvetih je ukazala cesarica Marija Terezija 15. aprila 1762., naj se prično priprave za osuševanje močvirja. Vlada je izvršitev tega dela izročila Gabrielu Gruberju. Imel je nalog napraviti prekop okoli ljubljanskega Gradu, da bi mogla Ljubljanica po dveh strugah oddajati svojo vodo. Tako bi voda hitreje odtekala, povodnji bi izostajale, na močvirju bi vodovje upadalo, in zemlja bi se sušila. Gruber je pričel najprej z mostom (Kanal-Schleussenbrücke) in l. 1773. s kopanjem prekopa ⁶⁾. Delo je bilo proračunjeno na 63 000 gld., a most sam je stal 50.000 gld. V petih letih so stroški narasli na 139.372 gld. ⁷⁾, a delo je bilo le za dobro polovico dovršeno; stal je most in 245 sežnjev

³⁾ Nečásek, Geschichte des Laib. Gymnasiums v »Programmu« l. 1860, str. 12. — Dimitz Gesch. Kr. IV. 182.

⁴⁾ Spomenik o šeststoletnici zač. habsb. vlade na Slovenskem. 1883. 141.

⁵⁾ Mittheilungen 1855, 19.

⁶⁾ Ill. Blatt, 1841, 162.

⁷⁾ Dimitz, Gesch. Krains IV, 184, ima napačno 635.000 gld.

dolg prekop. Kopanje je bilo namreč silno težavno. Studenci, ki so izvirali iz tal, so sami dvigali šoto in prst, tako da so tla rastla delavcem kar med kopanjem. Vlada je bila radi stroškov in neugodnega uspeha nezadovoljna in je zaukazala delo ustaviti. V Ljubljani so že mislili, da je ves denar zavržen, in so nameravali izkopano strugo zasuti, toda z Dunaja je prišel odlok, da se mora delo nadaljevati. Nadaljevanje prekopa je prevzel podpolkovnik baron Struppi, ki je delo dovršil 25. novembra l. 1780. in od proračunjenih 72.000 gld. še nekaj prihranil. Njegovo delo je bilo seveda lažje, ker pritisk je bil največji med ljubljanskim Gradom in Golovcem, manjši pa zunaj te tesne dolinice, kjer je bil svet skoro popolnoma raven. Težji in mučnejši del je prekopal Gruber. Kljub temu pa se močvirje še ni dovolj posušilo. Leta 1823. so počeli znova z osuševanjem, in sicer s tem, da so ponižali Ljubljanici strugo in napravili neki stranski prekop l. 1828. To je pomagalo. Odslej so napravljali po močvirju ceste in jarke ter pričeli obdelovati svet.

Čeprav Gruber ni bil edini udeleženec pri prekopu, je bil vendar pričetnik, ki je prenašal težo dneva, in zato se po pravici še sedaj imenuje prekop »Gruberjev kanal«.

Gruberju so dali, ko je pričel s prekopom, naslov c. kr. bro-darskega ravnatelja (Navigations-Direktor), in 8. aprila 1775. ga je dvorni odlok imenoval za c. kr. svetnika *).

Leto po odhodu jezuitov iz Ljubljane, 28. junija 1774, je divjal v Ljubljani strašen požar, ki je uničil v Krakovem 51, okrog sv. Jakoba pa 58 hiš. Med pogorelimi hišami je bil tudi jezuitski kolegij. Na novo so pozidali le nekdanjo jezuitsko gimnazijo za šolo (reduto), ves drugi del pogorelega samostanskega poslopja so pa do tal podrli; tako je nastal trg sv. Jakoba. Gabriel Gruber je kupil del pogorišča na obeh straneh sedanjih Zvezdarskih ulic in je pričel zidati lepo in visoko hišo, ki še zdaj obuja pozornost. Visoke sobe, svetla okna, hrastova vrata

*) Mittheilungen des Mus.-Ver. für Krain. 1896, 96.

in hrastovi okviru pri oknih spričujejo, da je hišo zidal mož jasnega uma. Stopnjišče v tej hiši je še zdaj morda najlepše v Ljubljani; krasi ga lep štuko, na svodu pa Herleinova freska iz l. 1786. Gruber si je omislil tudi lepo kapelico. Za to kapelico je slikal Kremser-Schmidt, kakor vse kaže, sliko Marijinega oznanjenja, ki je zdaj v kapelici vojaškega oskrbovališča na Dunajski cesti. A Kremser-Schmidt je slikal tudi freske v tej kapelici. Na vsaki strani altarja je slikal po eno sliko, namreč Marijino oznanjenje in sv. Jožefa, ki se mu v spanju prikaže angelj z naročilom, naj beži v Egipt; na stropu je skupina večjih in manjših angeljev, ki trosijo cvetje. Ob altarju sta tudi dva medaljona slikana s sepijo: Marijina poroka in Marijino obiskovanje, ob oknu pa trije medaljoni, in sicer na straneh Marijino rojstvo in Marijino darovanje, nad oknom pa dva angelja. Ta kapelica je še danes prav dobro ohranjena.

To hišo je zidal Gruber za »mehanične in hidravlične študije« in je obljubil, da bo predaval o teh predmetih⁹⁾. Cesar Jožef II. ga je zato oprostil hišnega davka. Nasproti ležeče pogorišče (zdaj »Virantov vrt« imenovani prostor) je Gruber prodal nekemu meščanu s pogojem, da prostora ne sme zazidati, ker hoče imeti v svoji hiši za mehanično šolo luč in zrak.

Kako je gorel Gruber za svojo stroko in kako dalekosežne načrte si je osnoval, se da izpoznati tudi iz tega, da je najel spretnega izdelovavca ladij, ki mu je napravil različne uzorce ladij. S temi je nameraval poučevati obrtnike, kar bo »brezdvomno mnogo koristilo vsej državi«, kakor je sam pisal 25. februarja 1779. Ti modeli so zdaj v Rudolfinumu¹⁰⁾.

Radi manj ugodnega uspeha pri prekopu je moral Gruber mnogo pretrpeti. O njem so krožile razne anekdote še mnogo let po njegovi smrti. Ko so stavili most pri prekopu, se je pogreznila pola mostu. Učenec mu to sporoči. »Ni mogoče, saj sem vse natanko preračunal«, zavpije Gruber in hiti z učencem

⁹⁾ Iv. Vrhovec: Die W. l. Hauptstadt Laibach, str. 55.

¹⁰⁾ Argo, 1900, 90.

k mostu. A kaj vidi? Istina je bila, kar je učenec naznanil. Njegovi računi so bili osramočeni vsled izrednih krajevnih razmer.¹¹⁾

Gruber si je v Ljubljani sicer vse dobro uredil, a žalost, da je bil njegov red razpuščen, mu je vendarle grenila življenje.

Prišla pa je tudi do Ljubljane novica, da na Ruskem jezuitski red še obstoji. Carica Katarina II. je prepovedala razglasiti papežev dekret o razpustitvi jezuitskega reda. Škof v Vilni in apostolski delegat za Rusijo je ukazal vsem redovnim predstojnikom jezuitskim na Ruskem, naj skrbé, da noben redovnik ne zapusti samostana. Njegov naslednik Stanislav Sistrzencewicz iz Mohileva je dobil od Pija VI. polnomoč, da sme ustanoviti, vpeljati ali oživiti redove, in je v ta namen l. 1779. ustanovil jezuitski noviciat. Leta 1782. je bila prva ruska generalna kongregacija v Polocku. Tu so jezuiti izvolili generalnega vikarja, ki naj bi vodil red do svoje smrti. Tretji naslednik mu je bil P. Gabriel Gruber. A kako je prišel ta na Rusko?

Znano je le to, da je tajno zapustil Ljubljano. Nihče ni vedel, kam da je odšel. Ustno izročilo pripoveduje, da je pred odhodom naročil svojemu strežniku, naj le sobo kuri, da bo toplo, če se vrne. Strežnik je kuril in kuril, a gospoda ni bilo. Kar dojde pismo, da je odšel na Rusko in da se ne povrne več v Ljubljano. Kdaj je odšel, ni še dognano¹²⁾. Bržkone se to ni zgodilo pred l. 1787. Kranjski deželni stanovi so namreč v svoji prošnji 30. aprila l. 1787. predlagali, naj se na novo ustanovi modroslovna šola v Ljubljani in za profesorja matematike nastavi Gabriel Gruber, učenec znamenitega dunajskega matematika Scherferja, ki je pa svojo zmožnost tudi že dokazal z zasebnim predavanjem o Kästnerjevi učni knjigi¹³⁾.

¹¹⁾ Blätter aus Krain. 1861, 111.

¹²⁾ Iv. Vrhovec misli, da je zapustil Ljubljano l. 1783 (Die l. w. H. Laibach, str. 55.), Bleiweiss (Mitth. 1855, 19.) l. 1784., P. J. Vrhovec (l. c.) pa l. 1786.

¹³⁾ Mittheilungen etc. 1859, 26.

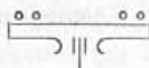
Gruberjevo imovino so cenili na 17.798 gld. S to so poravnali dolgove, ki jih je še imel, ko je odšel iz Ljubljane.

Na Ruskem se je Gruber najbrže naselil najprej v samostanu v Mohilevu kot profesor mehanike¹⁴⁾, pozneje v Polocku in naposled v Peterburgu, kjer so jezuiti pod generalom P. Kareu (1799—1802) ustanovili kolegij. Leta 1802., 10. oktobra, pa je bil Gruber izvoljen za jezuitskega generala na Ruskem. V tej časti je zbiral po svetu razpršene jezuite in pridruževal redu, ki je še živel na Ruskem. Imel je veliko veljavo pri carju in ruskem plemstvu, zato je lahko mnogo storil za svoj red. Misijonsko delavnost je razširil do Odese, do Kavkaza in celo v Sibirijo.

Ferdinand IV., neapolski kralj, ki je sicer l. 1767. jezuite pregnal iz svojega kraljestva, je po mnogih bridkostih spoznal krivico in poprosil papeža Pija VII., naj za oboje sicilijansko kraljestvo jezuite zopet obudi. Pij VII. je to dovolil 30. junija 1804 in je odločil, da so tudi ti jezuiti podložni jezuitskemu generalu P. Gabrielu Gruberju na Ruskem. Ta je dobil s tem naslov »general za Rusijo in Neapolitansko«. Tudi angleški jezuiti, ki so dobili od Tomaža Welda krasni grad Stanyhurst v Lancashire, so se smeli 22. maja 1803 pridružiti ruskim jezuitom, prav tako tudi še živeči jezuiti na Irskem in v Ameriki¹⁵⁾.

Gruber je umrl v Petersburgu radi nesreče pri ognju po noči od 25. do 26. marca 1805.

Čeprav počiva njegovo truplo daleč od nas, žive njegova dela še v našo korist. V Ljubljani si je postavil Gruber stalen spomenik, saj oznanjuje njegov pomen za Ljubljano: »Gruberjev kanal«, »Gruberjeva cesta« in »Gruberjeva (desni del »Virantove«) hiša«.

¹⁴⁾ Blätter aus Krain. 1861, 111.

¹⁵⁾ Heimbucher. Die Orden und Kongregationen d. Kathol. Kirche. II, 114—116.

Mali zapiski.

Stoletnice in druge obletnice. Letos obhajajo Slovenci mnogo dvestoletnic, stopetdesetletnic in stoletnic. Naj tu omenimo nekatere pisatelje in umetnike, ki se jih hvaležno spominjamo.

Janez Žiga Valentin Popovič, rojen 9. februarja 1705 v Arclinu pri Vojniku v celjskem okraju, l. 1754. učitelj nemškega jezika na dunajskem vseučilišču, l. 1766. upokojen, umrl 21. novembra 1774 v Perchtoldsdorfu. O tem učenjaku se je že mnogo pisalo na pr. P. Marko Pohlin: *Bibl. Carn.* 43; *Marn: Jezičnik XXII, 22*; *Lj. Zvon 1881* itd.

Mihael Hofman, rojen v Ljubljani l. 1755., katehet v Kranju, kanonik v Novem mestu, prefekt tamošnje gimnazije. Ko je bil novomeški kapitel začasno zatrt, je odšel v Kranj, potem v Lahovče in naposled v Ljubljano, kjer je umrl 1. septembra 1826. Pisal je nabožne knjige in pomagal Veritiju sestavljati obširno »Življenje svetnikov«. (*Marn: Jezičnik, XXII, 74.*)

Jožef vitez Jakomini, rojen 9. oktobra 1755 v Štanjelu na Goriškem, umrl kot dekan pri Novi Štiti na Štajerskem 28. marca 1830. Spisal je več nabožnih knjig. (*Marn: Jezičnik XXIV, 28.*)

Blaž Kumerdej, rojen 27. januarja 1738 v Gradu (Bled), na Dunaju učitelj na orientalski akademiji (correpetitor iuris). Leta 1773. je bil imenovan za ravnatelja normalke v Ljubljani, da bi osnoval in razširjal ljudsko šolo na Kranjskem. Normalko je otvoril s štirimi razredi l. 1775. Nekaj let je bil okrajni šolski komisar v Celju in potem v Ljubljani, kjer je umrl l. 1805. Njegove zasluge so: 1. da je ustanovil ljudsko šolstvo na Kranjskem; 2. da je slovstveno deloval; pomagal je Japlju izdajati »Svetu pismu« od l. 1784. dalje; izdal je l. 1778. »Vadenje za brati v' usse sorte pisanji itd.«; v rokopisu je zapustil slovensko slovnico in besednjak; 3. da je izpodbujal čebelarja Antona Janšo, da mu je narekoval razpravo o »čebelnih rojih« in štiri leta pozneje o »čebelarstvu sploh«. Janša namreč ni znal pisati. Kot okrožni komisar v Celju je navduševal ljudi za čebelarstvo in pregovoril župnika Goličnika v Grižah in kapelana Vogrina, da sta poslovenila Janševo knjigo o čebelarstvu, ki je tudi izšla v prevodu v Celju l. 1792. V celjskem okrožju se je število panjev od 700 povzdignilo v malo letih na 8000. Kumerdej je bil ud c. kr. kmetiške družbe v Ljubljani in II. Academiae Operosorum. (*Ill. Blatt, 1840, št. 44.*)

Andrej Fleischman, rojen leta 1805. na Beričevem pri Dolu, učenec Hladnikov, pozneje učitelj rastlinstva in sadjereje gimnazijcem, učiteljskim pripravnikom in v kmetiški šoli. Umrl je v Ljubljani 5. junija 1867. Pisal je v »Novice« slovensko od leta 1849. dalje, nemško pa je izdal »Übersicht der Flora Krain's etc.« 1844. 8°. 144. (*Jezičnik XXV, 28. — Voss: Jahresber. Ob. Realsch. Laibach, 1884. 1885.*)

Jožef Marešič, rojen 15. februarja 1805 v Kostanjevici na Dolenjskem, posvečen v mašnika l. 1832., je služil v Fari pri Kostelu, v Logatcu, v Šmihelu, v Tomišlju, v Vodica in na Šmarni gori, kjer je l. 1872. umrl. Dopisoval je v »Novice« in v »Zgodnjo Danico«. (Marn: Jezičnik, XXV, 31.)

Jernej Maroušnik, rojen 20. avgusta 1805 v Solčavi na Štajerskem, posvečen v mašnika 1830., kapelan v Radišah, v Šent Jakobu, v Tinjah itd., umrl kot beneficiat pri sv. Nikolaju v Hüttenbergu. Dopisoval je v »Novice« in v »Slov. Bčelo«. (Jezičnik, XXV, 32.)

Jožef Partel, rojen 1. decembra 1805 v Škocijanu pri Dobravi, posvečen l. 1835., je služil v Križih pri Trziču, v Tomišlju, v Slavini in na Česnjicah. Umrl je 19. julija 1865. Svoje spise, zlasti pesmi, je objavljaval v »Zgodnji Danici« od l. 1852—1864. (Jezičnik, XXV, 29.)

Jurij Volc, rojen 5. aprila 1805 pod Korenom pri Kranjski gori, posvečen l. 1831., je bil kapelan v Škofji Loki, pri stolnici v Ljubljani, l. 1836. spiritual v bogoslovju, l. 1858. kanonik, l. 1877. stolni dekan. Umrl je 14. aprila 1885. Dopisoval je mnogo v »Zgodnjo Danico«, izdal 2., 3. in 4. natis »Stoletne Pratique« l. 1847., 1860., 1880., Pridige ob posebnih perložnostih leta 1848., molitvenik: »Mir vam bodi« leta 1850., in »Sveto pismo« 1856/9 na stroške knezoškofa Wolfa. (Jezičnik, XXIV, 65—69.)

Jožef Žemlja, rojen na Breznici 10. februarja 1805, posvečen l. 1829. Služil je za kapelana v Žužemberku, Toplicah, za župnega upravitelja v Ambrusu in Ovsiašah, kjer je umrl 15. septembra 1843. Kot Prešernov rojak je začel popevati l. 1827. v metelčici; oglasil se je l. 1832., 1833. in 1848. v »Čbelici«, dalje v »Illyr. Blatt«, kjer je l. 1843. priobčil prevod znane pesmi Ognjeslava Utešenovića Ostrožinskega: »Jeka od Balkana«. L. 1843. je izdal povest v pesmi: »Sedem sinov«. (Jezičnik, XIX, 1—10.)

Matej Langus je umrl pred petdesetimi leti. Rojen je bil v Kamni Gorici 9. septembra 1792, umrl 20. oktobra 1855 v Ljubljani. Od žreblljarskega kovača se je uspel do znamenitega slikarja, ki je okrasil mnogo cerkva po Kranjskem s svojimi oljnatimi slikami in freskami na pr. ljubljansko stolnico, frančiškansko cerkev v Ljubljani, cerkev na Šmarni Gori itd. (Dom in Svet, 1904. 394.) V. S.

Nesreča pred 100 leti v Novi Štifti na Štajerskem. Na veliki šmaren (15. avgusta) 1805. ob eni po polnoči je bila strašna ploha v gornjegrajski in tuhnjski dolini. Voda je odnesla vse mostove, zasula je s peskom, z blatom in s skalami nad en stot težkimi vse polje; v Snoviku je voda odnesla tri mline. V Novi Štifti je utonilo blizu 40 romarjev, ki so iskali zavetja v neki hiši. Romarji so bili iz Krašnje. (Župnijska kronika v Spodnjem Tuhinju.) V. S.

Izdaje in zalaga »Muzejsko društvo za Kranjsko.«

Natisnili J. Blasnikovi nasledniki v Ljubljani.